

A DIVAT- ÉS TEXTILTERVEZÉSTŐL A MESEILLUSZTRÁCIÓKIG

F. GYÖRFFY ANNA (1915–2006)

„Rajzaimmal óriási sikereket aratok !!!!! ... Pannuka”
Rotterdam, 1929. július 24.¹

F. Györffy Anna az elmúlt hatvan év egyik legtermékenyebb és legnépszerűbb magyar gyerekkönyv-illusztrátora volt, nemzedékek nőttek fel gyerekraszain és mesekönyvein. Tizenhét éves volt, amikor első illusztrációja nyomtatásban megjelent, és ettől kezdve karrierje töretlenül ívelt felfelé. Még hetvenes éveit elején is dolgozott. Rajzaival sokunk gyerekkorát tette színesebbé és örömtelibbé. Ki nem emlékezne a rózsaszín aprókockás kötényt viselő Mosó Masa jellegzetes karakterére, és a meséhez készült egész oldalpárt betöltő felejthetetlen jelenetre, amelyen a szárítókötélre a fülüknél fogva felcsíptetett és tisztára mosott állatok, a kényes hermelin, a nyugtalan zerge, a csuklyás majom, a csíkos tapírkölyök, a szemfüles róka, a puma, az egymásba kapaszkodó, rémült kis nyulak és a balesetet előidéző nagydarab medve éppen a földre zuhan? Míg F. Györffy Anna állat- és gyerekfigurái, jellegzetes képi világa kitörölhetetlenül az emlékezetünkbe vésődtek, addig a klasszikussá vált rajzok alkotójáról nagyon keveset tudunk.

A tanulmány arra tesz kísérletet, hogy bemutassa a grafikust és kivételes, 20. századi női karriertörténetét. A kiállítással és a katalógussal ugyanakkor az is célunk volt, hogy ráirányítsuk a figyelmet a magyar gyermekkultúra történetének egyik legizgalmasabb, közelmúltbeli időszakára, a könyv- és képkultúra e fontos, de ez idáig kevésbé kutatott területére.

GYERMEK- ÉS IFJÚKOR: SZUCSÁG - BUDAPEST - ROTTERDAM

F. Györffy Anna² 1915. június 18-án a Kolozsvártól (ma: Cluj-Napoca) néhány kilométerre található Szucságban (ma: Suceagu), anyai nagyszülei otthonában született. Az első világháború miatt édesanyjával és fivéreivel itt töltötte gyermekkorának első négy évét, majd a nyarak egy részét.³ A falusi élet színes és változatos világa, a természet és az állatok közelsége olyan életre szóló élményt jelentett számára, amelyre mindig örömmel gondolt vissza, és amely grafikus munkássága során is fontos inspirációs forrás volt.⁴

Bátyjának részletes visszaemlékezése szerint a nagyszülők a tízes években, amikor a három Györffy unoka, István, Anna és György született,⁵ „kifejezetten jómódban éltek”. A régi szucsági nemesi családból származó és a helyi notabilitások közé tartozó nagyapa, Papp Zsigmond nyugdíjazásakor, 1912-ben a „falu közepe táján vásárolt egy négyholdas

4. F. Györffy Anna
Rotterdamban, 1926

2. F. Györffy Anna szüleivel
és testvéreivel, 1921

3. F. Györffy Anna Liesa van Houtennel
Scheveningenben, 1921

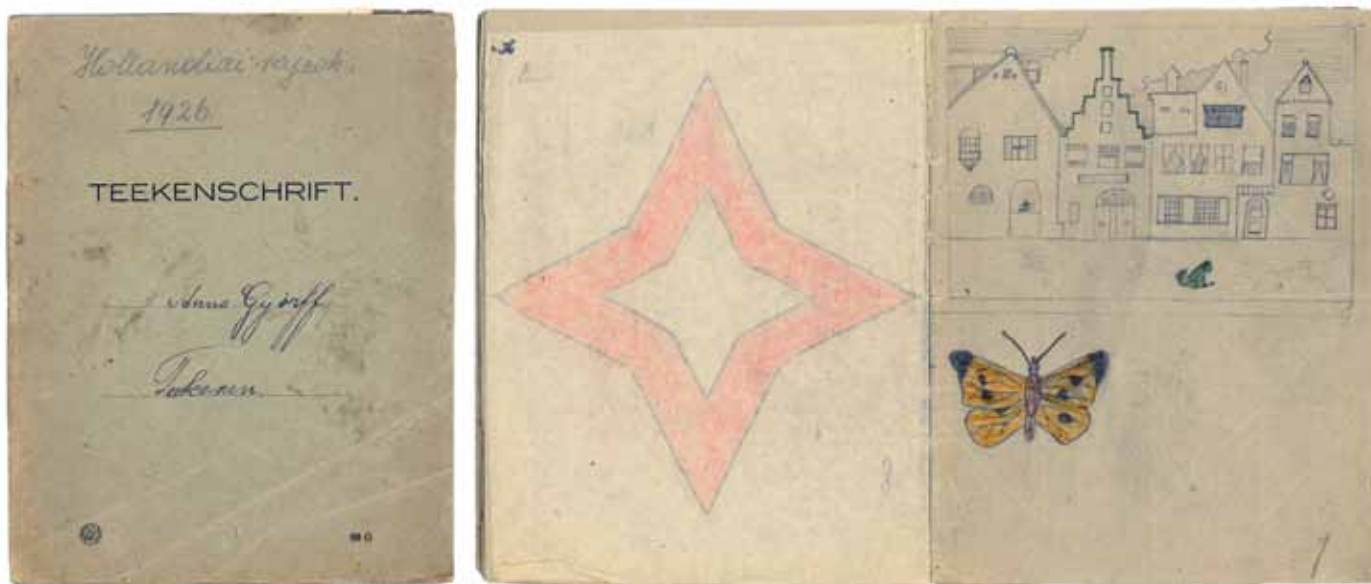
belsőseget, szép, nagy házzal és sok gazdasági épülettel.” A hatalmas gyümölcsösrel körülvelt tornácos épület „akkori mértékkel mérve »úri ház« volt”. Papp Zsigmondnak 30-40 hold szántóföldje és 25-30 hold erdeje volt, a növénytermesztés és állattartás mellett kőbányászattal és fakitermeléssel is foglalkozott. „Háztartása [...] vertikális üzemű volt, a termeléstől a felhasználásig ügyszólván mindent saját maga állított elő. A búzát, rozstot, kukoricát maga termelte, s a szucsági vízimalomban őrölték lisztté. A kenyeret, kalácsot házilag sütötték. [...] Minden évben 3-4 disznót hizlaltak. Ebből egész évre való szalonna, zsír, sonka, kolbász stb. került ki. A majorság szolgáltatta a tojást, csirkehúst. A tehének, bivalyok a tejet, tejtermékeket. A vaját házilag köpülték. A kerti termésből készült a szilvaíz, befőtt, lekvár, birsalmasajt stb. Pénzt tulajdonképpen csak cukorra, kávéra, sóra, petróleumra, gyufára kellett rendszeresen kiadni.”

9. F. Györffy Anna
babáival, 1928

Anna bátyja, István emlékei szerint a gyerekek számára az volt az egyik legizgalmasabb esemény, amikor „[a] szarvasmarhákat nyáron a csordával kihajtották a falun kívül eső közös legelőre. A csorda kihajtása már pirkadatkor történt, amikor mi gyermekek még aludtunk. Hazatérése azonban számunkra szenzáció volt: amikor meghallottuk a kolompok hangját, lerohantunk az utcai széles kőfal tetejére, ahonnan biztonságos helyről figyelhattuk a csorda elvonulását. A csordában a kecskétől a lóig mindenféle háziállat szerepelt. A kolompok, csengők, csörgők hangjának zenéje olyan kellemes, romantikus hangulatot árasztott, hogy ma is szinte hallom, ha erre visszagondolok.”⁶ A szucsági portán nyáron volt a legmozgalmasabb az élet, amikor a kiterjedt család apraja-nagyja összesereglett.

F. Györffy Anna időskorában is nosztalgiával nézegette a szucsági fotókat, sokat emlegette a nagy családi összejöveleteket, a gyümölcsösben található régi erdélyi almafajtákat, az

5., 6. Lapok F. Györfy Anna hollandiai rajzfüzetéből, 1926

10. F. Györfy Anna igazolványa rotterdami tartózkodásához, 1929

ízletes pónyit és batult, kedvenc ételét, a puliszkát, meg a bivalyokat, amelyektől nagyon félt.⁷ A szucsági élményekből és a kalotaszegi hagyományokból tervezőként és grafikusként is sokat merített. A paraszti tárgykultúra és életforma iránti vonzalma, amely gyerekkönyv-illusztrátori munkásságában is hangsúlyos szerepet kapott, jelentős részben az itteni emlékekből táplálkozott.

Az erdélyi élmények mellett a hollandiai utazásoknak és a németalföldi kultúrának is fontos szerepe volt művészeti érdeklődése kialakulásában, vizuális és ízléskultúrája formálódásában. A holland áthallások grafikus munkásságában is tetten érhetők. Az első világháborút követő években a mostoha magyarországi életkörülmények miatt holland, belga, svájci, svéd és brit nevelőszülők az Országos Gyermekvédő Liga közvetítésével több tízezer magyar gyermeket láttak vendégül néhány hónapos nyaralásra.⁸ F. Györfy Anna

8. F. Györfly Anna
holland nyelvű gyermekkori
könyvének lapja

levő lakásukba, valamint a túrkevei és szucsági nagyszülőkhez; a hollandiai jólét nem halványította el az otthoni élményeket, szüleihez, testvéreihez, nagyszüleihez és rokonaihoz fűződő bensőséges és szoros kapcsolatát.

fivereihez hasonlóan a húszas évek elejétől a holland–magyar gyermeksegély és gyermeküdültetési akció keretében szinte minden évben hónapokat, tíz-tizenegy évesen pedig másfél évet töltött Hollandiában. Vendéglátói jóvoltából a gondtalan jólét minden előnyét élvezte. A jómódú, művelt és előkelő Moll van Charante orvos házaspár ízlésesen berendezett szép, nagy kertes villában lakott Rotterdam egyik elegáns negyedében. Anna hétköznap jó nevű holland, vasárnap magyar iskolába járt, zongora- és franciaórákat vett. Nevelőnőjével rendszeresen jártak az állatkertbe és a flamand, valamint holland festők műveiben bővelkedő múzeumokba, ahova állandó bérletük volt, és ahol rengeteg rajzot készített. Sok szép ajándékot kapott, a képeskönyvek közül néhányat meg is őrzött. Testvéreihez hasonlóan beutazta Hollandiát, és tökéletesen megtanult hollandul.⁹ Bár az évek során úgy megszerette Rotterdame, hogy a várost szinte második otthonának tekintette, mindig örömmel tért vissza családjához Budapestre, a VII. (ma XIV.) ker. Ilka utca 20-ban

DIVATTERVEZŐI TANULMÁNYOK: AZ ART DECO ÉS A MAGYAR NÉPMŰVÉSZET VONZÁSÁBAN

F. Györfly Anna és a családtagok kiterjedt levelezésének egyik visszatérő motívuma, hogy Anna milyen nagy sikereket arat rajzaival. Rajztehetsége, kézügyessége, művészi érzéke igen korán megmutatkozott: már hatéves korától egyik legkedvesebb időtöltése volt a rajzolás és a kézimunkázás.¹⁰ Ezt gondosan megőrzött gyerekkori rajzfüzete, humoros és olykor képregényszerű rajzokkal teletűzdelt ifjúkori levelei is alátámasztják. Ehhez a kedves szokásához élete végéig hű maradt: a barátoknak, rokonoknak, férjének, kislfiainak, majd unokáinak is gyakran küldött rajzokkal illusztrált leveleket és képeslapokat.¹¹

Művészi tehetségét egyrészt szűrszabó felmenőitől és néprajztudós édesapjától, Györfly Istvántól (1884–1939) örökölte, aki maga is jól rajzolt és néprajzi kutatásaihoz is készített rajzokat,¹² másrészt kivételes kézügyességgel rendelkező édesanyjától. Papp Anna (1889–1979) eredetileg kézimunka-tanárként szeretett volna lenni. Már gyerekkorától gyönyörű terítőket hímzett és szőnyeget szőtt, mindenkit bámulatba ejtett varrástudásával. Családtagjainak, többek között lányának készített ruhákat, de pénzkeresés céljából idegeneknek is vállalt varrást, és textiljátékokat készített játékboltoknak.¹³

F. Györfly Anna rajztehetségével a budapesti m. kir. állami Erzsébet Nőiskola leánylíceumának tanulójaként¹⁴ is kitűnt. Rajztanára, Csink Ilona egyengette szakmai fejlődését, és kisebb megbízásokkal is ellátta tanítványát. 1932 nyarán vélhetően a tanárként javaslatára

az iskola elküldte egyik tejfogyasztásra buzdító grafikáját az Országos Tejpropaganda Bizottságnak. A szervezetnek annyira megtetszett a grafika, hogy azt szerény jutalom ellenében meg akarta jelentetni. A *Nyári iskola* című kiadványsorozat és az Erzsébet Nőiskola 1934-ben megjelent értesítője is közölte rajzait. Utóbbiban két kis színes, stilizált modorban készült grafikája látott napvilágot, amelyen népviseletbe – az egyiken kalotaszegibe – öltözött gyerekek láthatók.¹⁵ Ugyan tehetségét édesapja is nagyra tartotta és támogatta művészi ambícióit, azt határozottan ellenezte, hogy a Képzőművészeti Főiskolán folytassa művészeti tanulmányait, és ragaszkodott hozzá, hogy elvégezze a Budapest Székesfőváros IV. kerületi Prohászka Ottokár utcai községi polgári leányiskola hároméves háztartási továbbképzőjét.¹⁶ A háztartási továbbképzőben az általános műveltség és a legszükségesebb háztartási ismeretek elsajátításához nélkülözhetetlen tantárgyak között a díszítő rajzolás, fehér- és felsőruhavarrás, szabásrajz és kalapkészítés is szerepelt. Ezek a tantárgyak egyrészt kézügyessége és kiemelkedő rajzkészsége miatt lehettek vonzóak és hasznosak Anna számára, másrészt azért, mert már ekkoriban elkezdett érdeklődni a divat- és ruhatervezés iránt.

Miután édesapja kérésére, nehéz szívvel bár, de letett arról, hogy a Képzőművészeti Főiskolán folytassa tanulmányait, és két évet elvégzett a háztartási továbbképzőben, beiratkozott a főiskolánál kedvezőbb megélhetési kilátásokkal kecsegtető és a művészi mellett gyakorlati szakmai tudás megszerzésére is alkalmas Török Pál utcai Székesfővárosi Iparrajziskola (ma Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola) női ruhatervező szakosztályába. Szabás-varrási ismereteinek és rajztudásának köszönhetően a harmadik évfolyamra nyert felvételt: itt ismerkedett meg az iparművészeti tervezés alapjaival.¹⁷ A női ruhatervező szakosztály különösen a középosztálybeli családok egzisztenciális

12. F. Györfly Anna
Szucságban a bivalyistálló
előtt, 1933

44. Az Iparrajziskola értesítése, 1935

45. A Divattervező című iparrajziskolai kiadvány borítója, 1935

önállóságra törekvő, kreatív és művészi ambíciókkal rendelkező leánygyermekai körében volt népszerű. A ruhatervezés és divat iránti nagy érdeklődést mutatja, hogy a magániskolákban, így például Jaschik Álmos és Gallé Tibor műhelyiskolájában, illetve az Orbán Dezső vezette Atelier Művészeti és Tervező Műhelyben is volt ilyen irányú oktatás.¹⁸ A képzés népszerűségének nemcsak az volt az oka, hogy a varrás, ruhakészítés, hímzés mindig is a legkedveltebb hagyományos női tevékenységek, otthon is végezhető kenyérkereső munkák közé tartozott, hanem az is, hogy a harmincas években a magyar divatipar fellendülésével és a ruhatervezés művészi rangra emelkedésével újfajta érvényesülési és karrierlehetőségek nyíltak meg a művészileg tehetséges nők előtt.¹⁹ Jóllehet az Iparművészeti Iskola textil tagozatán és a művészeti szabadiskolákban is tanítottak ruha- és jelmeztervezést, sőt a nőipariskolákban is el lehetett sajátítani a művészi ruhakészítés alapjait, az országban egyedül az Iparrajziskolában folyt átfogó és műhelyrendszerű szakirányú oktatás. Az Iparrajziskola ruhatervezői és másik négy (díszítőszobrászati, textil, rajz- és festészeti, valamint üvegműipari) szakosztályán folyó hároméves képzést követően azonnal el lehetett helyezkedni egy műhelyben vagy vállalatnál. A négyéves mesterképzés után az iparigazolvány kiváltásával lehetőség nyílt az önálló iparűzésre.

A háziiparszerűen is űzhető, úgynevezett „művészi irányú minőségiparok” közül a ruhatervezés volt a legnépszerűbb a női növendékek körében, ezt követte a textiltervezés. Az önálló ruhatervezői szakképzés Voit Ervin kezdeményezésére jött létre a húszas években; 1932-ben bekövetkezett haláláig ő volt a szakosztály vezetője.²⁰ Míg az első két évben a szabás-varráson, addig a képzés második felében a rajzi és tervezési munkákon, valamint a műhelygyakorlaton volt a hangsúly. A gyakorlati alapozó képzés (ruhavarás, kalapkészítés) után következtek a közismereti, elméleti, rajzi és tervezési tárgyak (például magyar irodalom, művelődéstörténet, hittan, stíltan, alak-, ékítmény-, szak- és drapériarajz, tervezés, divatlapmásolás, divattörténet, kézimunka). A növendékek elsajátították a ruha-, jelmez-, színpadi kosztüm- és divatlaprajz-tervezést. A képzésnek az volt a célja, hogy olyan művészi ruhatervezőket, köztük divatlaprajzolókat és jelmeztervezőket neveljenek, „akik a kivitelezés (szabás, varrás, kalapkészítés) gyakorlati ismereteivel is rendelkeznek”, és tervezői tudásukat, művészi tehetségüket a „szerteágazó nőiruha-tervező szakmának minden ágában”, így a képes- és divatlapoknál, divatszalonokban, konfekciós üzemekben, textilgyárakban, a filmgyártásban és színházakban egyaránt kamatoztatni tudják.²¹

Az F. György Anna hagyatékában fennmaradt iparrajziskolai munkák, divattörténeti rajzok, kalap-, kesztyű-, táska-, ruha- és jelmeztervek alkotójuk szín- és formaérzékéről, tervezői invenciózusságáról, a modern grafikai törekvések iránti affinitásáról árulkodnak. Felfedezhetők rajtuk azok a hatások, amelyek ízlését, stílusát, művészi felfogását alakították, pályakezdésének irányt szabtak. A munkák egy részét a legismertebb külföldi divatlapokban megjelenő divatrajzok és a húszas–harmincas évek hazai tervezőinek (például Dallos Hanna, Mallász Gitta, Lukáts Kató) art deco reklámgrafikai egyaránt

inspirálhatták.²² Ennek egyik jellegzetes példája a ruhatervező szakosztály növendékeinek ruhaterveit tartalmazó, 1935 nyarán megjelent *Divattervező* című iskolai kiadvány címlapterve, amelyen egy kék vonalakból és vörösen nyomott motívumokból (virágminta, szív alakú száj, arcpír, négyzet alakú gyűrű) játékos dekorativitással megkomponált csinos, fiatal nő profiljának és hosszúra nyújtott, kecses kézfejének stilizált kontúrja látható. A kis méretű kiadvány kiemelhető lapjain a növendékek munkái, köztük F. Györffy Anna hat ruhamodellje látható hátulnézeti rajzzal és leírással.²³

40., 41. lparrajziskolai divatrajzok, 1933–1935

A két háború közötti funkcionista modernizmus és az art deco több hazai képviselőjéhez hasonlóan F. Györffy Anna divat- és textiltervezőként, valamint grafikusként egyaránt sok inspirációt merített a magyar népművészetből. Úttörő viseletkutatásokat folytató édesapja ösztönzésére kezdte el tanulmányozni a hagyományos paraszti öltözéket és a népi ornamentikát. A harmincas évek elején nagyszüleinél töltött szucsági nyaralásai során sok rajzot készített a környező falvak lakosságáról és a kalotaszegi viseletről. Különösen a mérai öltözet szépsége nyugogzte le. István bátyjának például a következőt írja 1931-ben, tizenhat évesen Szucságból: „Mostanában többször átsétáltam Méréba rajzolni. Tudod, ott olyan szép viselet van. [...] Nagyon sikerült pár jó rajzot csináltam. Most állandóan dolgozok.” Egy év múlva újra nagyszüleinél töltötte a nyarat, és édesapjának írt levelében ekkor is részletesen beszámolt alkotótevékenységéről: „[...] elég sokat dolgozom, mármint rajzolok. Az az album, amit vettem, majdnem tele van. A múlt héten voltam egy pár napig

16. Mérai kisleány,
1932

17. Sióagárdi leányka. Rajz a *Magyar falusi gyermekek*
című sorozathoz, 1932–1933

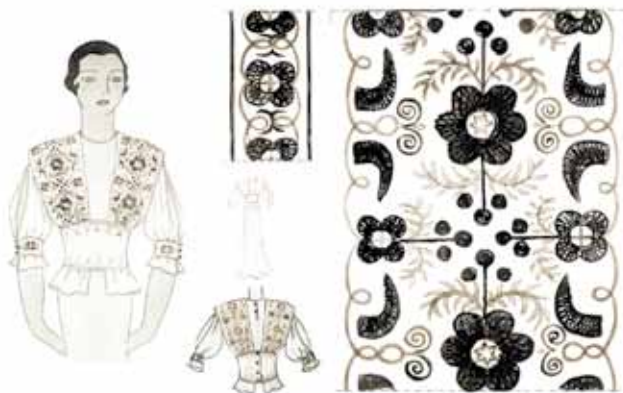
Mérában. [...] Most megint átmegyek, remélem, jó idő lesz, s vasárnap megyek, mert akkor mind fel vannak öltözve. Lehet, hogy [...] elmegyek Tordára, s Torockóra, ott is fogok rajzolni. Írjon apuka, hogy mit ajánl még nekem, hogy lerajzoljam, de igazán!”²⁴ Több ízben fordult édesapjához szakmai tanácsért: például a magyaros motívumok tanulmányozásakor is tőle kért segítséget, hogy milyen szakkönyveket nézegessen.²⁵ Györffy Istvánnak köszönhette első néprajzi tárgyú illusztrációs megbízásait is. Ezek jelentették számára az első pénzkereseti lehetőséget. Az ő jóvoltából kaphatott megbízást a *Magyar falusi gyermekek* című grafikai sorozat elkészítésére is.²⁶ Anna édesapjának is sokat rajzolt, főleg népi motívumokat és viseletbe öltözött alakokat. Feltehetőleg több grafikát készített a Györffy István hirtelen halála miatt kéziratállományban maradt, „a magyarországi viseletek táji tagolódására és sajátosságainak bemutatására vállalkozó” nagyszabású monográfiához, amelyet a néprajzprofesszor eredetileg 1939-ben szeretett volna publikálni *A magyar népviseletek* címmel, harmincívnyi terjedelemben és 600 viseletképpel. Erre utalnak azok a tusrajzok, amelyek a Néprajzi Múzeumban maradtak fenn.²⁷

F. Györfly Anna gondosan megőrizte azokat a textíliákat, köztük női ruhadarabokat, amelyeket a portrérajzokért kapott fizetségül a falusiaktól. Arra is volt példa, hogy kalotaszegi és mezőkövesdi matyó ruhába öltözött. Ezt több fényképfelvétel is megörökítette. Medveczky Jenő 1939-ben készült portréján szintén kalotaszegi viseletben látható.

19. Magyar falusi gyermekek című összehajtható kiadvány, 1933

F. Györfly Anna számára a népművészet, az autentikus paraszti viselet a divattervezésben is fontos inspirációs forrás volt. Már az iparrajziskola divattervező növendékeként részt vett a harmincas években egyre népszerűbbé váló magyaros ruhamozgalom ruhapályázataiban, kiállításain és divatbemutatóin. A rendelkezésre álló dokumentumok alapján biztosan tudható, hogy 1933-ban szerepelt a Ferenczy Ferenc kezdeményezésére megvalósuló Társadalmi Egyesületek Szövetsége, majd 1934-ben a szintén Ferenczy által szervezett Magyaros Öltözködési Mozgalom Országos Bizottsága nagysikerű, magyaros ruhatervekre kiírt pályázatán. Nem kizárt azonban, hogy a mozgalom más divateseményén is részt vett.²⁸ A kortárs nemzetközi (párizsi) divatot

Felül: Fekete grönndés blúz, szalagosnál írókna blúzommal. Alul: fehér, székely ruhájában más jászokéval. A bal oldali blúzommal szembe fordítva, hogy azazt is meg lehet látni, akkor a blúzot róla is látni lehet. A jobb oldali blúzommal szembe fordítva, hogy azazt is meg lehet látni, akkor a blúzot róla is látni lehet. A bal oldali blúzommal szembe fordítva, hogy azazt is meg lehet látni, akkor a blúzot róla is látni lehet. A jobb oldali blúzommal szembe fordítva, hogy azazt is meg lehet látni, akkor a blúzot róla is látni lehet.

24., 25. Modellrajzok és hímzésminták magyaros blúzokhoz. Mezőkövesdi matyó díszlepedőkön található „cipe” (cipő) és kalotaszegi minta, 1930-as évek közepe, archív fotó és újságkivágat, *Pesti Hírlap Divatlapja*, 1935. október 6.

leteken, anketokon, amelyeket a magyar népművészetek, az eltűnőben levő népviselet megmentésére hívtak össze. Györffy István úgy gondolta, hogy a népviseletet már nem lehet feltámasztani. „Lehet azonban nemzeti viseletet teremteni a kor divatjából, a hagyományos úri- és népviselet felhasználható elemeiből, ha azt az úri osztály magáénak vallja, viseli és később ráörökíti a népre.” Az volt az álláspontja, hogy a ruhák díszítésénél kerülni kellene az idegen eredetű, vagyis álmagyar zsinór-, flutter-, valamint pántlikadísz, és helyettük a gazdag népi ornamentikából merítve a népi hímzéseket kellene alkalmazni. Ezért is tartotta fontosnak a népművészet oktatását a különféle művészeti és nőiskolákban.³² F. Györffy Anna édesapja révén tehát már igen fiatalon megismerkedett azokkal

követő modern szabású ruhaterveit – a mozgalom eredeti törekvéseinek szellemében²⁹ – többnyire a magyaros jellegű díszítés, leginkább a hagyományos népi hímzés (például kalotaszegi írásos, buzsáki, kunsági, torockói, sárközi) vagy a zsinórozás, zsinórbefűzés, bojt, applikáció tette eredetivé és különlegessé. De arra is volt példa, hogy a paraszti öltözékek szabásvonalából (pl. buggyos ujj) merített inspirációt.

1934 őszén a Magyaros Öltözködési Mozgalom Országos Bizottsága téli divatra írt „modern magyaros” ruhapályázatán F. Györffy Anna estélyi, délutáni és iskolai formaruha terveit oklevéllel jutalmazták, és a díjnyertes munkákkal együtt kiállították az Iparművészeti Múzeumban. Iskolai formaruhaít a szervezet decemberi divatbemutatóján is szerepeltették.³⁰ A díjazott iskolai és munkaruhaterveket a Corvin Áruház konfekciótermékek készítése céljából 5 pengőért megvásárolta. Ferenczy Ferenc, amikor utólag megtudta, hogy Györffy István lánya is a díjazottak között van, a következő levelet írta a néprajzprofesszornak: „Engedd meg, hogy kislányodhoz meleg szívvel gratulálhassak. Először is, mert a – Tied s ez külön öröm és meglepetés számomra. A »Szigethi« előnév, amelyet Te nem használsz, tévedésben tartott. Másodsor, mert egy nagyon kedves jelenség. És harmadszor, mert munkája után olyan tehetséget vélek Benne, aki Neked is, nekünk is sok örömet fog még szerezni. A szülőnek nem lehet nagyobb öröm, mint egy jól sikerült, kedves és tehetséges gyermek. Minden okod megvan erre az öröme. S nekem is, mert, amikor a mi mozgalmunk előrevitelére gondoltam, *eddig familiádban mindig csak Reád számítottam*, most már – kisleányodra is.”³¹

Az első világháborút követően Györffy István is jelen volt azokon a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium művészeti ügyosztálya kezdeményezésére összehívott szakmai értekez-

Medveczky Jenő,
F. Györffy Anna portréja, 1939

13. F. Györffy Anna mezőkövesdi
matyó népviseletben, 1932

a tudományos, művészeti és közművelődési törekvésekkel, amelyek a magyar népművészetre nemcsak mint inspirációs forrásra, hanem mint a nemzeti kultúra, örökség egyik kiemelt területére tekintettek.

A ruhatervezés művészi rangra emelkedése, a magyaros ruhamozgalom kiterjedt propagandatevékenysége és a divateseményeket övező nagy közönségsiker egyaránt közrejátszott abban, hogy olyan ismert divattervezők és divatlaprajzolók mellett, mint például Tüdős Klára, Farnadi (Feigl) Ilonka, Haranghy Erzsébet, Szegedi-Tedesco Anni, Mohácsy Pál, Turáni Sándor, Nagyajtai Teréz, P. Vágó Zsófia és Friesz Erzsébet, a tehetségével egész fiatalon kitűnt F. Györffy Anna is bemutatkozhatott ruhaterveivel és modellrajzaival a női újságokban és divatlapokban. A *Magyar Iparművészet* mellékleteként megjelenő *Muskátli* című kézimunkaújság, a *Magyar Űriasszonyok Lapja*, valamint a *Pesti Hírlap* hétfvégi divatmelléklete több magyaros díszítésű ruhatervét közölte hímzésmintával. A lapok a fiatal tervezőnőnek a korabeli divattrendeket tükröző modern ruhaterveit is bemutatták.³³

69. F. Györffy Anna
névjegye, 1930-as évek

A róla készült fotókon és István bátyja amatőr családi filmfelvételein is jól látszik, hogy maga is adott a divatra. Nagyon jó ízlése és kifinomult stílusérzéke volt, ami öltözködésében is megnyilvánult. Választékosan és stílusosan öltözködött, megjelenését modern elegancia jellemezte. Nem volt extravagáns, modorosan művésziesskedő, megjelenését mégis eredetivé és különlegessé tette hajviselete és öltözködése, valamint szépsége, kedvessége és szellemessége. Ruháit maga tervezte és édesanyja varrta, de családtagjainak, barátnőinek és kolléganőinek is készített ruhaterveket, gyakran adott nekik divattanácsokat.³⁴

A GOLDBERGER TEXTILGYÁR TERVEZŐJE

A divattervezés terén elért sikerek nagy mértékben megkönnyítették F. Györfly Anna iparművészeti pályakezdését. Amikor 1935 tavaszán, alig húszévesen családja tudta nélkül megpályázta a Goldberger Textilgyár textilminta-rajzoló állását, a sok jelentkező közül rá esett a választás. Egy, a hagyatékban fennmaradt levél tanúsága szerint ebben Lakatos Artúr (1880–1968) iparművésznak, az Iparrajziskola textil szakosztálya vezetőjének is szerepe volt, ugyanis az ő ajánlására hivatkozva kérték be a vállalathoz, feltehetően azért, hogy személyesen közöljék vele a jó hírt. Lakatos egyébként a ruhatervező szakosztály III. éves növendékeinek díszítőrajzot oktatott, így minden bizonnyal F. Györfly Annát is tanította.³⁵

A gyár és az Iparrajziskola között Lakatos kezdeményezésére létrejött több évtizedes szakmai együttműködésnek, a divattervező képzés megindulásának, az önálló magyar divatipar megteremtését és fellendítését célul tűző magyaros ruhamozgalomnak egyaránt szerepe volt abban, hogy Goldberger Leó a húszas évek végétől, harmincas évek elejétől

33. F. Györfly Anna (a kép jobb oldalán) kollégáival a Goldberger gyár horányi üdülőjében, 1936

34. A Goldberger gyár központi hivatalának tervező műterme. A „Paul-Schiff Atelier” rajzolói és tervezői munka közben, F. Györfly Anna középen háttal ül, 1938

– a korábbi évek, évtizedek gyakorlatával szakítva, amikor a cég meglehetősen drágán, külföldi utazó ügynököktől és mintatervező cégektől szerezte be az összes mintát – egyre nagyobb hangsúlyt helyezett a gyárban folyó önálló művészi textilminta-tervezésre.³⁶ Fontosnak tartotta, hogy minél több magyar iparművészt vonjon be a művészi tervezőmunkába, és olyan tervezőket is megnyerjen, akik a divathoz is értenek. A cég több ízben írt ki pályázatot a Magyar Iparművészeti Társulaton keresztül ipar- és képzőművészeknek: 1929-ben mintarajzpályázatot hirdettek a cég népszerű Goldberger-Bemberg selyemkelméihez „Magyar művészek előre!” jelmonddal, 1934-ben a gyár fennállásának 150. évfordulója alkalmából pedig magyaros textilmintatervekre írtak ki pályázatot. Goldberger Leó egyébként kezdettől fogva támogatta a magyaros ruhamozgalom törekvéseit, a vállalat rendszeresen képviseltette magát a mozgalom divateseményein, de tőlük függetlenül is több nagyszerű ruhaversenyt és divatbemutatót rendeztek, és meghatározó szereplőjévé váltak a harmincas évek hazai divatéletének.³⁷ Bár Goldberger Leó tapasztalatuk és kapcsolataik miatt külföldi tervezőművészeket is foglalkoztatott, és továbbra is rendelt mintarajzokat külföldi tervezőcégektől, a nyílt pályázatok és álláshirdetések jóvoltából egyre több fiatal magyar rajzolónak és tervezőnek biztosított lehetőséget művészi tehetsége kibontakoztatására.³⁸ Lakatos Artúr mellett, aki pavilonokat is tervezett a gyárnak, többek között Zala Tibor és Foreth Gyula grafikus, illetve P. Szabó Éva textilművész is készített mintaterveket a cégnek.³⁹

28. F. Györfly Anna báli ruhában, 1930-as évek

F. Györfly Anna ennek a megváltozott szemléletnek, a nagyipari textiltervezés Goldbergerék által történt hazai meghonosításának köszönhetően nyert felvételt a cég IV. (ma V.) Arany János utca 32. szám alatti központi épületében található tervezőirodába, amelyet a Bécsből Budapestre költöző Elisabeth Paul-Schiff irányított. A második emeleti tetőtéri műtermet a fiatal rajzoló- és tervezőnők osztrák főnökük után csak „Paul-Schiff”-nek, vagy rövidítve „P. S. Atelier”-nek nevezték.⁴⁰ A hagyatékban fennmaradt dokumentumok tanúsága szerint a műteremben, ahol kezdetben nyolc-tíz fiatal rajzoló- és tervezőnő dolgozott, kiváló légkör, összetartó közösségi hangulat és ideális munkakörülmények uralkodtak. A munkatársak nagyon szerették osztrák főnöküket. Ezt a levelek, a műteremben és a horányi üdülőben készült fotók is alátámasztják.⁴¹ A kolléganők rajongásig szerették F. Györfly Annát, humoros, rajzos leveleket küldtek egymásnak. Egyikőjük például a következőket írta a kiújuló mellhártyagyulladás miatt hosszabb szabadságon levő Annának 1938 nyarán a műteremből: „Drága Pancsikám! Már 3 hete lesz, hogy elmentél és bizony nagyon csendben élünk itten. Velem szemben csak Bözsike kerek pofiját látom, különben üres az egész sor. Remélem, azóta már teljesen jól érzed Magad és jól pihened fáradalmaidat. Már alig várjuk, hogy visszagyere, és mesélj nekünk, milyen hódításokat vittél véghez?!

55. Goldstrand kendők,
reklámnyomtatvány,
1936 körül

156. F. Györfly Anna, 1938

Mint divattanácsadót is igen nélkülözlek, mert nincs most, aki ruhatervekkel ellásson. [...] Legközelebbi leveledbe is rajzoljál valami cukit, az rém édes volt a múltkori. Én is rajzelnék, de hát Neked nincs értelme. [...] Egyszóval minden jót kívánok, és sok pusztit küldök, Vera”.⁴² Anna egyik legjobb barátjáné, Mauthner Krisztina, becenevén Mopi, Mopsi is rendszeresen küldött neki rajzos kártyákat és levélkéket. Egy kockás füzetet is ajándékozott barátjáné, amelybe kis pauszrajzokat ragasztott humoros szövegekkel. Az első két rajzhoz a következő sorokat írta: „A könyvet az erkölcsbírótság nem fogja engedélyezni. Pannikám, azt a sok hülye rajzot azért csinálom, hogy 50 év múlva legyen szép emléked rólam!!”⁴³ Kolléganői közül feltétlen meg kell említeni báró Romaszkan Alice-t is, aki F. Györfly Annához hasonlóan könyvekhez, többek között egy meséhez is készített illusztrációkat.⁴⁴

Miután F. Györfly Annáról hamar kiderült, hogy nemcsak másolni tud, hanem jól rajzol és tervez, komolyabb feladatokkal, így textil-, divat- és plakáttervezéssel is megbízták.⁴⁵ Visszaemlékezése⁴⁶ és a hagyatékban fellelhető dokumentumok alapján tudjuk, hogy a Paul-Schiff műterem művészi tervezőjeként tervezett többek között ruhákat, amelyek egy részét a különféle nagyszabású hazai vásárokon és világiállításokon, például az évente megrendezésre kerülő Budapesti Nemzetközi Vásáron, a Párizsi (1937) és a New York-i (1939–1941) Világiállításokon, valamint a magyaros ruhamozgalom különféle reprezentatív divateseményein mutathatták be.⁴⁷ Feltehetőleg a hagyatékában fennmaradt két art deco stílusú, nőalakos fehérneműrajza is a cég részére készült, Goldbergerék ugyanis a nyakkendők mellett női fehérneműkhöz is terveztek selyemanyagokat, és a bemutatódarabokat a cég tervei alapján készítették el. F. Györfly Anna tervezte 1936-ban a cég népszerű, Goldstrand névre keresztelt strandkendőit népszerűsítő plakátot is.⁴⁸ A plakáton egy strandruhát viselő fiatal nő sportos alakja látható, amint két karját magasba emelve és arcát csaknem teljesen eltakarva egy evezős mintázatú, pirosas-narancssárga kendőt tart a kezében. Az Y formájú figura és a fekete háttérből kiemelkedő háromszögű kendő messziről is feltűnő jelek, érvényesül bennük a modernista, „tárgyilagos” plakátstílus néhány tanulsága, a részletek azonban dekoratívak, a textilminták az art decót képviselik. Az izléses, modern plakát a divatos strandruhával népszerűsíti az egészséges életmódot, a divatos, modern nő szórakozásáról, szabadidő-eltöltéséről szól.⁴⁹ Elképzelhető, hogy a kendő stilizált, evezős és a ruha felső matrózós mintázatát is ő rajzolta, ám az sem kizárt, hogy további strandanyagok, például a Strand nevű méterárúk tervezésében is részt vett. A minták között horgonyok, vitorlások, szívek, táncoló, ernyős figurák, magyaros, népies kancsók, tányérok és ugróköteles kislányok is szerepeltek.⁵⁰ Tervezett még gyerektextíliát, kékfestő anyagot teáskanna- és más figurális motívumokkal afrikai exportra, valamint szuvenir selymekendőt, amelyen elszórt bélyegminták és képeslapok láthatók Budapest látványosságainak rajzaival és különböző nyelven írt üdvözlő sorokkal.⁵¹ Magyaros textilmintatervei, amelyekről édesapjának is beszámolt, ruhaterveihez hasonlóan Ferenczy Ferenc érdeklődését is felkeltették. Ez derül ki Ferenczy 1936. május 16-i keltezésű leveléből, amelyet a fiatal tervezőnőnek írt: „Kedves Annuska, [...] A mintákat megkaptam, köszönöm. Ha nem látnám, hogy nehézségébe kerül a dolog, megkértem volna, hogy a többi magyaros mintákat is legyen szíves elküldeni, s ha ilyet csinálnak még – az ügy érdekében – esetenként elküldeni.”⁵² Három héttel később Ferenczy

a Goldberger Textilgyár igazgatóságának is írt egy levelet, és gratulált a cégnek, hogy magyaros mintázatú anyagokat is forgalomba hoznak. Az anyagminták közül meg is nevezett néhányat, amelyekből kérni akart, hogy induló tanfolyamaikon ruhát varrjanak belőlük. A *Textil Kurír* szintén 1936-ban közölt cikke szerint a Goldberger Textilgyár magyaros anyagai közül azok voltak a legkedveltebbek, amelyeken „mézeskalács szív és az apró táncoló magyar alakok” szerepeltek.⁵³

36., 37. Nők fehérneműben,
1930-as évek

F. Györfy Anna visszaemlékezése szerint kezdettől fogva megbecsülték művészi tehetségét a cégnél, és nagyon jól keresett. Az anyagi függetlenség egyébként egész életében fontos volt számára. Időskorában is büszkén mesélte, hogy már húszévesen önálló keresettel rendelkezett. 1942-ben 10 477,76 pengő volt az összjövedelme, ami akkoriban igen tekintélyes összegnek számított. Az összehasonlítás kedvéért érdemes F. Györfy Anna igen részletesen vezetett kiadási naplójának 1941. évi nyári bejegyzéseiből néhány tételt felsorolni: fodrász 4, megtalált ernyő borralaló 1, jótékony cél 4, reggeli taxi 1,50, ballon anyag 20, ruhaanyag 6, ruha + javítás 17, kalapalakítás 7, ebéd bérlet (10 alkalom) 16, vacsora Gundelnél 8,46, vacsora (Spolarich) 13, röntgen 12, klinika 41, Fetó erdélyi útja 25, telefon 27, villanyszámla 26, házbér 139 pengő.⁵⁴

51., 52., 53. Gyerektex-
mintatervek, é. n.

Apai örökségből 1940-ben vásárolták meg férjével azt a szentendrei, Bükkös patak partján található nagy telket, amelyre 1942-ben házat építettek. A házat kezdetben nyaralóként használták, majd kibővítették és 1950-től a család állandó otthona lett. F. Györffy Anna első fia 1943. február 28-i születését követően néhány hónapnyi fizetés nélküli szabadság után, igaz, félállásban, újra munkába állt, egy időre kiköltöztek Szentendrére, és onnan járt be dolgozni az Arany János utcába. A kis Fetóra egy pesztonka és édesanyja vigyázott. Férje ekkor katonai szolgálatát töltötte.⁵⁵ 1944 novemberében született meg második fia, Ádám. 1945-ig dolgozott a Goldberger cégnél, az utolsó években a tervezőosztály helyettes vezetője volt.

F. Györffy Anna a tradicionális női szerepeket, a gyerekvállalást és a családi életet nem kis részben férjének is köszönhetően össze tudta egyeztetni a művészi alkotómunkával. Az 1940-es évek második felében, amikor jól kereső, vezető parasztpárti politikus és bankelnök férje, illetve két gyermeke mellett, igaz, csak egy rövid ideig, megtehetette volna, hogy nem dolgozik, akkor is tevékeny volt. Kezdetben kézzel festett selyemblúzt és -kendőt, porcelánedényt, majd később díszgombot, kerámia ékszert és csempét tervezett; az elkészült terveket a Képzőművészeti Alap Iparművészeti Vállalata bizottságának nyújtotta be elbírálásra.⁵⁶ Az iparművészeti tervezés új területei továbbra is a divathoz, illetve a lakáskultúrához, az otthon művészetéhez kötődtek.

A mindennapi környezet esztétikus kialakításának igényét, a népművészetből is sokat merítő dekoratív szemléletét szentendrei otthona berendezésében is érvényre juttatta. Férjével közösen megtervezett szentendrei házukat rendkívüli stílusérzékkel és kreativitással rendezte be. Az egyedileg tervezett belső boltíves faajtókra és a szintén világosbarnára

160. F. Györfly Anna rajzos levélrészlete

161. F. Györfly Anna két fiával, Fetóval és Ádámmal, 1946 körül

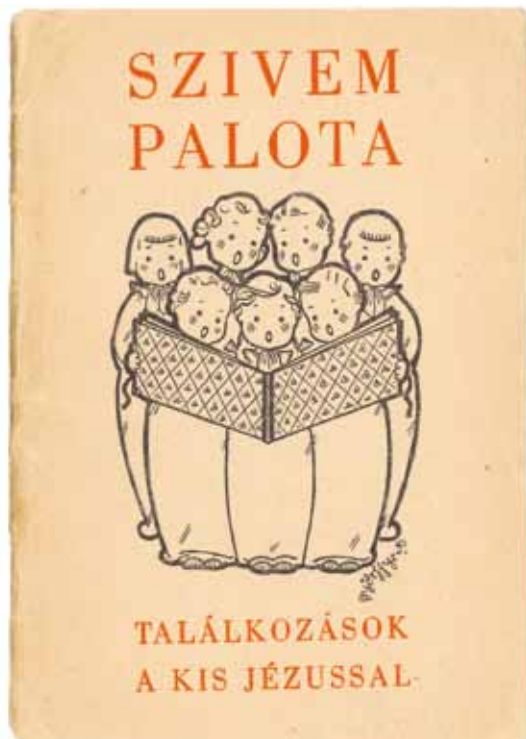
F. Györfly Anna otthona Szentendrén, é. n.

pácolt kazettás beépített szekrényekre virág- és állatmotívumokat festett, sőt az ajtókon kisfiat is megörökítette. De készített árnyképeket, paszpartut régi metszetekhez és enteriőrterveket.⁵⁷ Otthonukban az antik tárgyak, bútorok, régi metszetek és festmények mellett a magyar népművészet relikviái is megtalálhatók voltak. Míg szobájában, ahol egyébként a rajzokat is készítette, barokk és biedermeier tárgyak vették körül, addig az ebédlőben a régi porcelánok és almárium mellett a paraszti cserépedények és bokály is jól megfértek, az előszobában, majd később a konyhában kapott helyet a 19. század végi festett parasztszekrény, a tornácon pedig két régi faragott pad állt. A grafikust körülvevő tárgyak, így például az említett pad, a festett parasztszekrény vagy a gyerekszék is időről időre megjelent a gyerekrajzokon.

„FŐLEG GYERMEKRAJZOKRA (MESÉRE) SPECIALIZÁLOM MAGAM”

F. Györffy Anna 1950-es években induló és az 1960–1970-es években kiteljesedő mese- és gyermekkönyv-illusztrátori karrierjének előzményei az 1930-as évekre nyúltak vissza. Már legelső, nyomtatásban megjelent népi ihletésű és néprajzi témájú illusztrációi is gyerekek, iskolások számára készültek. Elég csak a *Magyar falusi gyermekek* című, oktatási használatra szánt kis kihajtható faliképre gondolni, amelyen Magyarország tizenhat különböző tájegységének népviseletbe öltözött gyerekfigurái és egy kis térkép látható a lakhely megnevezésével, valamint az ábrák számainak feltüntetésével. De tervezett gyerekek számára ruhákat és gyerekmintás anyagot is.⁵⁸

1936-ban Kner Albert tervezőgrafikus, a Hungária nyomda művészeti vezetője felkérésére több, gyerekeknek szánt illusztrációt készített. Későbbi férje, az igényesen megtervezett nyomdatermékeiről nevezetes egykori Bíró nyomda tulajdonosa, a bibliofil és művészeti kiadványokat publikáló (pl. *Magyar Grafika*, *Új Szin*, *Ars Hungarica* művészeti könyvsorozat) Farkas Ferenc⁵⁹ révén ismerkedett meg Kner Alberttel és unokaöccsével, Haiman Györggyel. Erről a mozgalmas időszakról F. Györffy Anna a következőképpen számolt be édesapjának: „Hála Istennek jól vagyok, csak olyan rengeteg dolgom van, hogy alig alszom valamit. Ugyanis megismertem a Kner nyomdász fiait, kik szintén nyomdászok és lapkiadók, s azok ellátnak kisebb illusztrációkkal. Főleg gyermekrajzokra (mesére) specializálok magam, nagyon jól megy, örülök neki. Csak a rajzokat mindig úgy adják, hogy sürgős, s hamar kell megcsinálni.”⁶⁰

57. Szivem palota.
Találkozások a kis Jézussal
borítója, 1937

Feltehetőleg Kner Albert bízta meg a *Magyar Úriasszonyok Lapja* 1936-os karácsonyi számában található könyvdíszek és grafikák, valamint Kodály Zoltán egyik karéneket is tartalmazó *Szivem palota. Találkozások a kis Jézussal* című könyv jelszerű, az 1930-as években népszerű, stilizált, népies hangvételű grafikáinak a megrajzolásával, ugyanis mindkét kiadványt a Hungária nyomdában nyomták. Szintén Kner Albert kérte fel, hogy tervezzen gyerekek számára képeslapokat a londoni állatkertben nagy szenzációszámba menő Pindar nevű pandakölyök születésnapjára. F. Györffy Anna háromfajta kedves, születésnapi köszöntő szöveggel ellátott színes grafikát készített. Nem túlzás azt állítani, hogy Pindar volt a grafikus egyik leghíresebb karakterének, az 1960-as évek végén megalkotott Mosó Masának, illetve a *Dörmögő Dömötör* című gyerekklapból szintén több generáció számára ismerős Berci és Marci nevű mackógyerekeknek az előképe. Ekkor született meg F. Györffy Anna egyik első állatfigurája, amely – ha a háború nem szól közbe – akár a nemzetközi ismertséget is meghozhatta volna számára. A bébipandát és a Mama pandát több mint egy évtizeddel

később végtelen sokaságú állatos rajz követte. A kis panda a *Dia Kati játékkorszakban* (1962, 1963, címváltozat: *Borka játékkorszakban*, 1976) című, F. Györffy Anna által írt és illusztrált dia mesefilmen tűnt fel újra.

A mesék iránti érdeklődése már fiatalkorában megmutatkozott. A harmincas évek végén, negyvenes évek elején férje születésnapjára egy szöveg nélküli, leporelló formátumú meseillusztrációt készített vízilovakkal és krokodilokkal, *Altató mese* címmel. Kolofon gyanánt a következő szöveget írta kézírással az utolsó oldalra: „Ezen könyvecske készült r-etlen egy példányban.

Kizárólag bizsrai Farkas Ferencz kedves jó Uram részére, születésnapja alkalmából! ♥.”⁶¹ A leporellóknál és dia mesefilmeknél később is előfordult, hogy maga írta a történetet vagy a forgatókönyvet.

152. *Altató mese*,
é. n.

Farkas Ferenc Knerék mellett több olyan képző- és tervezőművésszel is összeismertette későbbi feleségét, akikkel kiadóként került barátságba. Közéjük tartozott Molnár-C. Pál is. F. Györfly Anna, hogy grafikai tudását fejlessze, a grafikusoktól hetente kétszer alakrajzot tanult. Nagyon szeretett hozzá járni, ez volt számára „az élvezetek tetőfoka”.⁶² Goldberger Leó nagyvonalúságát, alkalmazottainak szakmai fejlődése iránti elkötelezettségét mutatja, hogy a gyár neki és kolléganőjének, Mauthner Krisztinának, akivel együtt járt a Nagyboldogasszony (ma XI. Ménesi) úti műterembe rajzolni, kifizette a fejenkénti 50 pengős havidíj felét.

157. F. Györfly Anna későbbi férjével, Farkas Ferencsel Szentendrén, 1939

Farkas Ferenc modern művészeti és grafikai kiadványokat ajánlott a figyelmébe, és építész, bútortervező barátja, Kaesz Gyula feleségével, K. Lukáts Kató tervezőgrafikkussal is összeismertette. Erről Farkas szellemes leveléből értesülünk: „Kedves Panni! [...] A jövő héten megbeszélésem Kaesznel, hogy mikor érnek rá és nyélbe ütöm az összeismerkedést, ki tudja, talán majd egyszer ezen a réven fogok a művészettörténetbe bekerülni, mint két kitűnő grafikus rokonlélek összehozásának a szellemi apja.”⁶³ K. Lukáts Kató ekkoriban elsősorban alkalmazott grafikával foglalkozott; art deco dobozborító- és csomagolópapír-terveivel külföldön is sikereket aratott. De a grafikus a nálánál 15 évvel fiatalabb F. Györfly Annához hasonlóan textilt is tervezett, és az 1950-es évektől sok szép illusztrációt készített diafilmekhez, gyerekkönyvekhez, képeslapokhoz. Ő illusztrálta Varga Katalin legendás *Gögös Gúnárját*, amelynek rajzai legalább annyira közkedveltek és ismertek lettek, mint a kötet néhány évvel későbbi folytatásának, az F. Györfly Anna által illusztrált *Mosó Masa mosodája* című tankönyvnek a grafikái.⁶⁴ Számos párhuzam fedezhető fel a két iparművész pályájában, mint ahogy szemléletükben és érdeklődésükben is sok a közös vonás. Erre érezhetett rá intuitív módon Farkas Ferenc is, amikor „a két kitűnő grafikus rokonlélek összehozásának” tervével előállt.⁶⁵

56. A londoni állatkert részére készült képeslap, 1937

F. Györfly Anna ugyancsak férjén keresztül ismerte meg Medveczky Jenőt. A festőművész két portrét is készített róla. A Kner és Kaesz házaspár mellett Csemitzky Tihamérral,

1. Medveczky Jenő
portréja F. Györfly Annáról,
1942

Ferenczy Bénéiekkal, Bernáth Aurélékkal, Szőnyi Istvánékkal és Czóbel Béláékkal is közeli barátok lettek. De Farkas Ferenc kiterjedt baráti körének író és költő tagjaival, az 1930–1940-es évek irodalmi életének jó néhány kiemelkedő alakjával, köztük Illyés Gyulával, Szabó Lőrincsel, Sárközi Mártával, Németh Lászlóval, Ottlik Gézával, Jékely Zoltánnal, Tamási Áronnal, Vas Istvánnal, Weöres Sándorral és Károlyi Amyval is megismerkedett. Illyés Gyuláékkal, Szabó Lőrincékkal, Németh Lászlóékkal, Sárközi Mártával és Ferenczy Bénéiekkal rendszeresen összejártak. Feltehetőleg Farkas Ferenc háború előtti kiadói, irodalmi és művészeti kapcsolatainak, illetve 1945 utáni kultúrpolitikai tevékenységének is szerepe volt abban, hogy F. Györfly Anna az ötvenes évektől egyre több, gyerekeknek szánt illusztrációs felkérést kapott.⁶⁶ Az ifjúsági művekre szakosodott könyv- és lapkiadók szerkesztőségeiben ugyanis jó néhány olyan író, költő, egykori kiadó, tervezőgrafikus, tipográfus és nyomdászati szakember dolgozott, akiket Farkas Ferenc már korábbról jól ismert, többekkel közeli, baráti viszonyban volt. Ettől az időszaktól F. Györfly Anna

szinte kizárólag gyermekrajzra, gyerekversek, mesék és iskolai tankönyvek illusztrálására specializálta magát. Csak egy-egy alkalommal kalandozott más területre, illusztrált például néprajzi témájú vagy szakácskönyvet.

A Kiadói Tanács, majd 1954-től a Kiadói Főigazgatóság által központilag felügyelt és irányított, állami könyvkiadói struktúrában az ifjúsági és gyerekkönyvkiadás jelentősen fellendült. Ekkorra éreztették hatásukat azok a 20. század eleji gyermeklélektani, művészet- és reformpedagógiai, valamint könyvművészeti törekvések, kezdeményezések, amelyek fontos szerepet szántak a szép kiállítású és művészi illusztrációkat tartalmazó könyvnek a gyermekek esztétikai, vizuális nevelésében és művelődésében.⁶⁷ A fellendülés mennyiségi és minőségi szinten is megmutatkozott. Változatos és színvonalas volt a kínálat; sokféle és nagy példányszámú gyerek- és ifjúsági könyv jelent meg.⁶⁸ A kommunista hatalom által kevésbé ellenőrzött gyermekirodalom, gyermekkultúra nemcsak az irodalmi életből kiszorult, elhallgató vagy félreállított íróknak, költőknek biztosított menedéket és megélhetést az ötvenes évektől, de jó néhány olyan tehetséges képző- és iparművésznek is illusztrációs munkát adott, mint például Hincz Gyula, Kass János, K. Lukáts Kató, Macskássy Gyula, Réber László, Reich Károly, Róna Emy, Szántó Piroska, Zórád Ernő és Würtz Ádám.

Közéjük tartozott F. Györfly Anna is, aki a változatos technikai és műfaji lehetőségekkel rendelkező gyerekillusztrációban találta meg a számára leginkább testesztelt művészi kifejezési formát. 1952 és 1988 között több száz, különböző technikájú illusztrációt készített könyvekhez, gyereklapokhoz és diafilmekhez. Illusztrált képeskönyvet, köztük leporellót, lapozót, kifestőt, ifjúsági és tankönyvet, tervezett könyvborítót, előzékpapírt, könyvdíszet, rajzolt címlapot, díszítáviratot, kártyanaptárt és képeslapot. Végtelen sokaságú kivágós játékmellékletnek volt a kitalálója és megalkotója; gyerekrajzai kockajátékon és élelmiszerek

86. Zelk Zoltán: *Mese a kiscsikóról, akinek még nincs patkója*, 1954

90. Károlyi Amy: *Tik-tak*, 1955

csomagolásain is megjelentek. Az általa illusztrált könyvek hazai és nemzetközi sikere is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az Ifjúsági Könyvkiadó (1957-től a kiadó felvette Móra Ferenc nevét) évtizedeken keresztül az „egyik legkitűnőbb és legmegbecsültebb” munkatársának tekintette.⁶⁹ A Móra mellett dolgozott még az Új Magyar Kiadónak, a Minervának, a Tankönyvkiadó Vállalatnak, a Képzőművészeti Alap Kiadóvállalatának, a Szépirodalmi Kiadónak, a Corvinának, a Magvetőnek és a Magyar Diafilmgyártó Vállalatnak. Az általa rajzolt munkák több kiadásban (utánnomásban) és tízezres példányszámban fogytak el Magyarországon és a szocialista tömb országokban, de volt olyan kiadvány, amely angol nyelven is napvilágot látott. A könyvek egy része a különféle állami kiadói egyezményeknek köszönhetően a határon túli magyar lakta területeken, így Csehszlovákiában, Romániában és Ukrajnában is megjelent magyar nyelven. Precízen dolgozott, és mindig betartotta a határidőket. Míg a gyereklapoknál általában egy-két hét, addig egy nagyobb terjedelmű könyv esetében két-három hónap állt a rendelkezésére a rajzok elkészítéséhez. A Kiadói Főigazgatóságán belül működő Könyvművészeti Bizottság – ennek felállítását eredetileg éppen férje kezdeményezte – évente megrendezésre kerülő „Szép Magyar Könyv” versenyén a díjazott és dicséretben részesült gyerekkönyvek között időről időre az ő rajzaival illusztrált művek is elismerésben részesültek, munkái gyakran szerepeltek a lipcsei nemzetközi könyvművészeti kiállításon is.⁷⁰ Szerencsés volt, mert pályája során a magyar gyerekirodalom több kiemelkedő alakjának, többek között Benedek Elek, Donászy Magda, Gazdag Erzsébet, Gárdonyi Géza, Gyárfás Endre, Illyés Gyula, Károlyi Amy, Kormos István, Marék Vera, Mészöly Dezső, Nemes Nagy Ágnes, Sárközi György, Sárközi Márta, Szabó Lőrinc, Szabó Magda, Szepes Mária, Varga Katalin, Weöres Sándor és Zelk Zoltán műveihez készíthetett illusztrációkat.

162. F. Györfly Anna két fia, férje, sógornője, Györfly Istvánné Gombocz Ilona, Illyés Gyula, Illyés Gyuláné Kozmutza Flóra és Illyés Mária társaságában, 1940-es évek vége

76. Szabó Magda *Marikáék háza* című leporellójának borítója, 1959

78. Benedek Elek: *Mese a három kismalackáról*, 1960

Az Ifjúsági Lapkiadó Vállalat kiadásában megjelenő *Kisdobos* hasábjain 1952 és 1956 között – amikor Zelk Zoltán, Nagy László és Szegi Pál szerkesztette a lapot – azok az elnémuló vagy félreállított szerzők jelentkeztek gyerekversekkel és mesékkal, akik oly nagyra tették a korszak gyermekirodalmát.⁷¹ Erre az időszakra Zelk Zoltán a következőképpen emlékezett vissza: „Ami baja, gyöngéje volt az akkori magyar irodalomnak, annak tényrnyoma ott van a *Kisdobos* első öt esztendejében is. De öt éven át bizonyítani tudtuk, hogy nagy költők, nagy írók írják a legjobb gyerekverseket és meséket.”⁷² Mint arra Zelk visszaemlékezésében is rámutatott, nemcsak a szerzők, hanem az illusztrátorok miatt is legendássá vált a folyóiratnak ez a korszaka. Devecseri Gábor, Illyés Gyula, Karinthy Ferenc, Károlyi Amy, Kormos István, Mészöly Miklós, Nagy László, Pilinszky János, Szabó Lőrinc, Tamási Áron, Tersánszky J. Jenő, Zelk Zoltán vagy éppen Weöres Sándor gyerekek részére írt művei többek között Demjén Zsuzsa, Reich Károly, Róna Emy, Szántó Piroska és Zórád Ernő illusztrációival láttak napvilágot, de Bálint Endre, Kass János és Országh Lili is dolgozott a lapnak, sőt 1956 októberében még Ferenczy Béni is készített egy szép grafikát Zelk Zoltán *Kék ingben két ikrek* kezdetű gyerekverséhez.⁷³

F. Györfly Anna 1952 végén csatlakozott a havonta megjelenő *Kisdobos* színvonalas alkotói köréhez. A periodikum egyik leggyakrabban foglalkoztatott grafikusaként rendszeresen készített rajzokat az említett szerzők műveire is.⁷⁴ Bár a lapnak Zelk félreállításával és bebörtönzésével Gergely Márta személyében 1957-től új szerkesztője lett, a grafikusok közül a legnépszerűbbek, így például F. Györfly Anna és Reich Károly rajzai továbbra is megjelentek. Az új irányvonal leglátványosabban a szerzői gárdát érintette.

75. Gárdonyi Géza *Róka koma* című könyve, 1956

A magyar irodalom legtehetségesebb íróinak és költőinek gyerekirodalmi művei, amelyekkel nemegyszer első ízben a 30 000–80 000-es példányszámban megjelent *Kisdobos*

97. Urbán Eszter *Csizmás kandúr* című leporellójának borítója, 1963

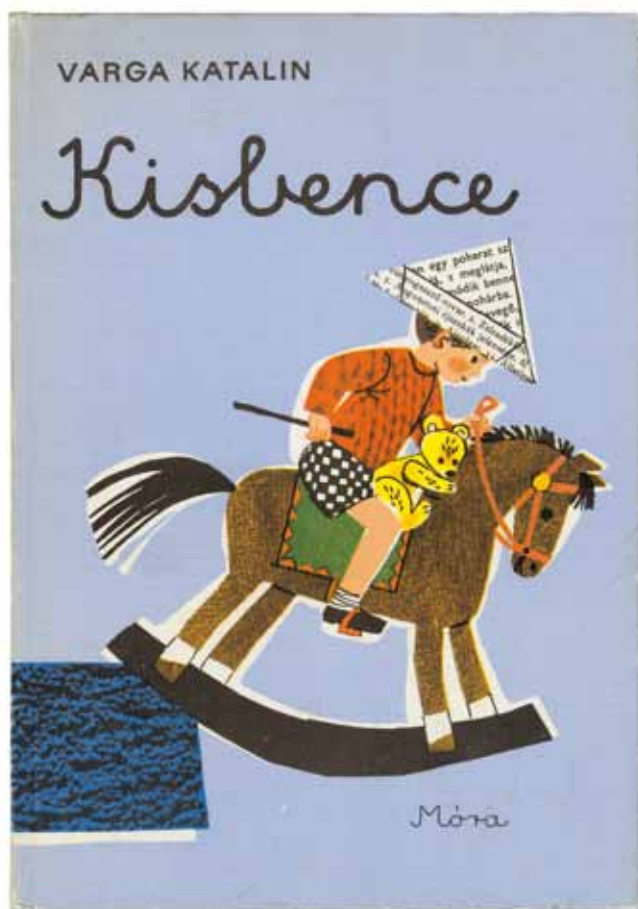
108. *Mi van a babaházban?* című leporelló, 1967

hasábjain mutatkoztak be az olvasók előtt, az 1950-es évek közepétől mind gyakrabban könyv alakban is napvilágot láttak. Az indexre tett szerzők ifjúsági műveket minden gond nélkül publikálhattak. Lengyel Balázs, aki ekkoriban ifjúsági regényeket írt, majd a Móra Kiadó szerkesztője, utóbb főszerkesztője lett, így emlékezett vissza erre az időszakra: „A hallgató, félresodort íróknak többnyire az ifjúsági irodalom művelése kínált egzisztenciális mentőkötelet. Az Ifjúsági Könyvkiadó akkori igazgatójának⁷⁵ érdeme, kivételes helyzetéből fakadt lehetősége (Gerő Ernő sógornője volt), hogy minden tehetséget akceptálhatott, ifjúsági íróként. Tamási Árontól kezdve, kinek az a bizonyos selejtlista minden művét indexre tette, Mándytól Mészölyig hosszú sorát életben tartotta a tehetséges íróknak. A kényszerű helyzet következtében – »használjuk ki helyzetünk hátrányait« – hirdette Mészöly – soha olyan magas színvonalú nem volt az ifjúsági irodalom, mint azokban az években.»⁷⁶

A gyerekirodalom és az ifjúsági könyvkiadás magas színvonala a gyerekkönyv-illusztráció fellendülését is maga után vonta. Fontos itt kitérni arra, hogy a *Kisdobos*nál, a Móránál és a Corvinánál olyan színvonalas képszerkesztők, tipográfusok és kiadói szakemberek dolgoztak, mint például Tevan Andor, Bródy Dóra, Szántó Tibor, Cserépfalvi Imre, Lengyel János vagy a korábban már említett Szegi Pál és Nagy László, hogy csak a legismertebbekről szóljunk. A kiváló szerkesztők (Zelk Zoltán, Kormos István, Lengyel Balázs, T. Aszódi Éva stb.) és a könyves szakma egykori elitje garanciát jelentett arra, hogy szépek és könyvművészetileg is színvonalasak legyenek a könyvek, amelyek kiállítása (papír, tipográfia) akkoriban sokkal igényesebb volt, mint napjainkban. A kötetek egyébként gyakran kétféle, puha és keménykötésben is megjelentek. Mind a gyerekkönyvek, mind a rajzokat készítő képző- és iparművészek szakmai megítélése, társadalmi elismertsége kedvezőbb volt a mainál a különféle hazai és külföldi könyvversenyeknek, kiállításoknak

109. Kivágható és kiszínezhető melléklet a leporellóhoz, 1967

71. A *Kisbence* című könyv borítója, 1969

és rendszeres kritikáknak köszönhetően. A sajtó állandó jelleggel, többnyire külön rovatban számolt be a gyerekeknek szánt könyvújdonságokról, legfontosabb szakmai fórumként pedig a *Magyar Grafika* foglalkozott a könyvillusztrációval. A grafikusok neveit még az ajánlókban is mindig megemlégették, nevüket a szerzővel együtt gyakran a könyvek borítóján is feltüntették. Jó néhány neves grafikus többek között a gyerekillusztráció terén elért sikereinek is köszönhetően magas állami kitüntetésben részesült: Kossuth-díj (például Reich Károly), érdemes művész (például Kass János, Lukáts Kató, Würtz Ádám, Csohány Kálmán).

A 20. századi magyar gyerekkiadás egyik legsikeresebb korszaka F. Györfy Annának is kivételes lehetőséget teremtett könyvillusztratori karrierje kibontakoztatására. Az ötvenes-hatvanas években a grafikus sikerkönyvei közé tartozott Sárközi György *Babaváros*, Károlyi Amy *Tik-tak*, Pápa Relli *Ferkó*, Nemes Nagy Ágnes *Jóreggelt gyerekek*, Zelk Zoltán *Mese a kiscsikóról*, Szabó Magda *Marikáék háza* című műve és Szepes Mária Pöttyös Panni-sorozata. Az általa illusztrált könyvek az idegen nyelvű kiadásokkal együtt olykor a százszres példányszámot is megközelítve rendkívül kelendők voltak. Sárközi György *Babaváros* (1955) és Károlyi Amy *Tik-tak* (1955) című verseskönyve németül hat, illetve nyolc,

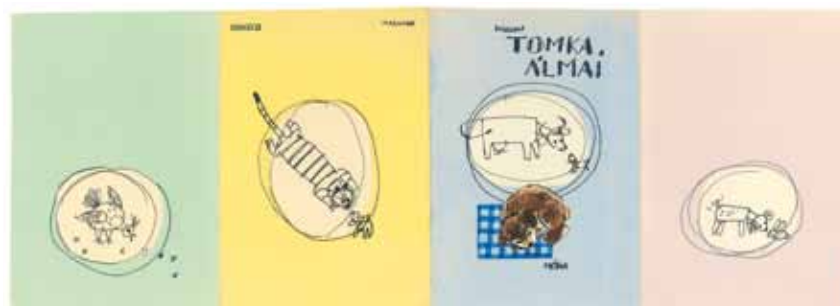
magyarul és lengyelül két-két, oroszul egy-egy kiadást ért meg. A kihajtható órás *Tik-tak* ráadásul még bolgár és angol nyelven is megjelent.

72. Varga Katalin *Kisbence* című könyvének eredeti illusztrációrészlete, 1969

F. Györfy Anna gyermekrajzai rendkívül népszerűek voltak mind a szülők, mind a gyerekek körében. „Olyan jellegzetes egyéni stílusuk volt, hogy azonnal fel lehetett rajtuk ismerni keze nyomát és világszemléletét, amely lényegesen más volt, mint a korabeli többi gyermekkönyv-illusztrátoré. Rajzai először is látványosan mentesek voltak minden tüntető művésziességtől, művészkedéstől. A gyerekekhez szóltak a gyerekek számára könnyen érthető, de mégis varázslatosan érdekes módon. Rajzai láttán a gyerekek úgy érezhették, valaki kézen fogja és kedvesen bevezeti őket egy szerethető, felismerhető és megismerhető világba. [...] Rajzain ugyanakkor a felismerhető valóságot lépten-nyomon ki is mozdítja helyéről a gyermeki észjárás szerint a fantázia és humor.”⁷⁷

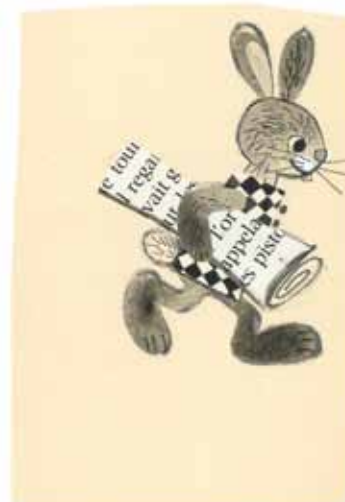
Illusztrációi az ötvenes években még realiztikusabbak és részletgazdagabbak voltak. A hatvanas években sok tollrajzot készített, stílusa fokozatosan egyszerűsödött, a formák geometrikusabbá váltak. Több játékosság, humor jellemezte a grafikákat. Ha egymás mellé tesszük a *Hóféherke és a hét törpe* című diafilm vagy Gárdonyi Géza *Róka koma* című füzetének 1954–1956 között készült állatrajzait és a több mint egy évtizeddel később született *Mosó Masa mosodája* alakjait, elég jól érzékelhető az előbb említett folyamat. Leglátványosabban azonban az ötvenes–hatvanas, majd a hetvenes években újrajzolt

91., 92. Csarusin *Tomka* című könyvének borítója, a hozzá készült eredeti vázlat és makett, 1974

Pöttyös Panni és *Pöttyös Panni naplója* című könyvhöz, illetve Pöttyös Panni történetének újabb, nyolcvanas években megjelent epizódjaihoz készült illusztrációinak a stílusa között érzékelhető a különbség. A változás persze a borítón és a tipográfiában is szembetűnő volt.

A hatvanas–hetvenes években készült gyerekkönyv-illusztrációknak a technikai változatosság és a játékoság az egyik fő vonása. A grafikus gyakran egyidejűleg használt zsírkkrétát, filctollat és akvarellfestéket. Varga Katalin *Kisbence* (1969) című, jól ismert mesekönyvénel egészen újszerű kollázstechnikát alkalmazott: a tollrajzokra fekete-fehér, raszter hatást keltő, sűrű vonalas és pöttyös mintás papírt ragasztott izgalmas, a screentone technikához hasonló újszerű képi hatást teremtve. Az erdőben lovagló *Kisbence* jeleneténél például a fák törzsének különféle mintázatú textúráját az említett papírból készült kollázstechnikával oldotta meg, ami különleges térbeli hatást kelt. Az is előfordult, különösen a címlapoknál, mint például a *Tomkánál* (1974), hogy a táska, vagy máshol a ruha és a terítő mintáját nem kézzel rajzolta meg, hanem mintás csomagolópapírt vagy újságból kivágott fotót ragasztott a helyükre. A kollázsok, a sűrű mintázatú könyvborító- és előzéktervek (például *Orosz népmesék*, 1954), valamint a kivágós öltöztetőbabák megalkotásánál a divat- és textilminta-tervezés technikai fortélyait hívta segítségül. Rajzainak egyik jellegzetes és visszatérő eleme a valódi újságból kivágott és hajtogatott papír applikáció. Újságpapírból készült csákó látható a *Kisbence* borítóján a mese főszereplőjének, a hintalovon ülő kislánknak a fején, és hasonló technikával készült papírhajók szerepelnek az 1978-ban felújított *Pöttyös Panni* egyik egész oldalpárt betöltő kezdő jelenetében is. Ezeknél a képalkotási metódusoknál a rajzfilmes technikákat megújító amerikai UPA stúdió hatása éppúgy felfedezhető, mint a kelet-európai gyerekkönyv-illusztrációs és animációs hagyományoké.

151. Pepita nyúl újságpapír applikációval, é. n.

163. F. Györfly Anna férjével szentendrei otthonuk kertjében, 1960-as évek eleje

F. Györfly Anna pauszpapíron rajzolta meg a vázlatokat, majd a végleges tervet átkopírozta. Amennyire ez a fennmaradt nagyszámú pauszrajzból megítélhető, a különféle mesefigurák megrajzolása viszonylag gyorsan ment. A megfelelő jelenet kiválasztásához, a kompozíció kigondolásához, a részletek kidolgozásához, a rajzok kivitelezéséhez azonban már több idő kellett. Az évek során óriási rutinra tett szert. A legkülönbébb témákról és tárgyakról kellett illusztrációkat készítenie. Rajzain az emberi és természeti környezet valóságos képes enciklopédiája tárult a gyerekek elé. Hogy megfeleljen ennek a nehéz feladatnak, kivételes tárgyismerettel kellett rendelkeznie. Ma, az internet korában, nehéz azt elképzelni, hogy milyen fejlődést okozhatott egy-egy bonyolultabb tárgy vagy jelenet hiteles képének a megrajzolása. Ha segítségre volt szüksége, elsősorban a könyveit, kézikönyveit lapozta fel. Az állatokhoz a Brehm lexikont használta. Voltak tematikus csoportosítású mappái is, amelyekben különféle képeket, újságokból kivágott rajzokat és fotókat gyűjtött. Volt például több mappája állatos képekkel, ugyanis rengeteg rajzot kellett készítenie az állatvilágról.⁷⁸ Az állatok rajzolása amúgy is egyik erőssége volt. Vera Csaplina *A csintalan majmocska* (1973) című kedves és szórakoztató mesekönyve főhősének, a Mixi nevű kis majom figurájának a megrajolásához is ilyen képeket nézegetett, de a vázlatrajzokat látva az sem kizárt, hogy az állatkertben is készített skicceket.

Az állatkert mint téma sok rajzán megjelenik. Igen bravúrosan oldotta meg ezeket a jeleneteket például Pápa Relli *Hans und Helga* (1964) vagy Jakovlev *Megyek az orrszarvú után* (1972) című könyvében. A téma iránti vonzódásában nyilván személyes, gyerekkori élményei is szerepet játszottak, hiszen levelezéséből tudjuk, hogy holland nevelőnője rendszeresen elvitte a rotterdami állatkertbe. Nagyszüleinél Szucságban is sok állat vette körül, de az 1950-es években egy ideig szentendrei kertjükben is tartottak háziállatokat, szamarat, disznót, tehenet és tyúkot. 1956 után rövid időre egy árván maradt kis ögzidát is befogadtak. Míndig volt kutyájuk, többnyire két kuvasz.

84. Relli Pápa *Hans und Helga* című könyvének egy oldalpárja, 1964

70. Illusztráció Jurij Jakovlev *Megyek az orrszarvú után* című könyvéhez, 1972

72. Illusztráció Varga Katalin *Kisbence* című könyvéhez, 1969

Az állatok, a falusi jelenetek kapcsán fontos megemlíteni, hogy a néprajzi örökség egész munkásságát végigkísérte. A modern, városi környezetben játszódó történeteknél természetesen kevesebb szerep jutott a paraszti tárgykultúrának, de az állatmeséknél – ez nyilván a népmesei toposzokból is adódik – szinte mindig megjelent, elég csak Benedek Elek *Mese a három kismalackáról* (1960), Urbán Eszter *Csizmás kandúr* (1963), Szabó Magda *Marikáék háza* (1959) vagy az emblemikus *Mosó Masa mosodája* (1968) című munkára gondolni. Ide sorolhatók a Gyárfás Endre *Dörmögő Dörmötör* című versciklusához készült rajzok is. A hetvenes és a nyolcvanas években igen sok néprajzi vonatkozású illusztrációt készített a *Dörmögő Dörmötör* című lapnak. Ha néprajzi téma adódott, rögtön hozzá fordultak, hiszen tudták, hogy járatos a népművészetben. A *Kisdobos* és a *Dörmögő Dörmötör* kivágós mellékleteihez is számos néprajzi vonatkozású játékot, többek között parasztházat, parasztbútort, bölcsőt, tanyát, népviseletbe öltözött alakokat tervezett. Feltételezhető, hogy ezek megvalósítását is ő kezdeményezte. Erre utalnak azok a leírások és jegyzetek, amelyek a hagyatékában maradtak fenn.

A tárgyak szintjén otthonának és közvetlen környezetének személyes vonatkozásai is felbukkannak a rajzain. Nem ritkán fiainak és unokáinak egy-egy mozdulatát,

105. A csintalan majmocska egyik figuraterve, 1973

110. F. Györffy Anna
gyerekeinek kisszéke,
amely sok illusztrációján
szerepel

88. A *Dalolj velünk!*
Magyar népdalok
című könyv vázlatrajza,
1953

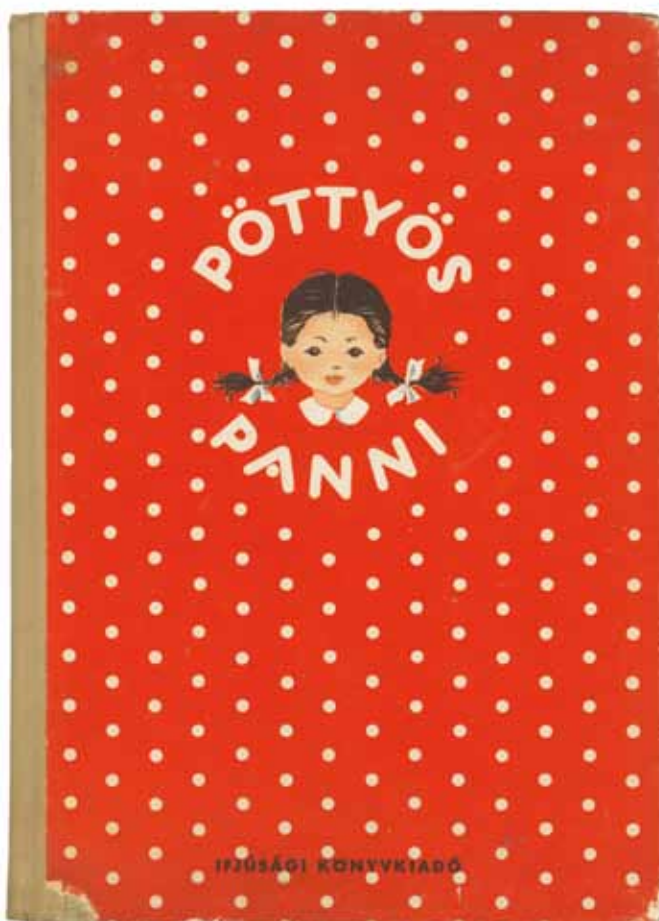
szokását, gesztusát vagy hozzájuk kapcsolódó tárgyat (pl. kisszék, fából készült tanya, ruha) vett alapul. Több rajzához édesanyja vagy fiai álltak modellt. A *Dalolj velünk!* című könyv egyik illusztrációjában például nagyobbik fiát, Fetót rajzolta le. De szülei régi cserépkályhája vagy saját otthonának enteriőr részletei is feltűnnek a rajzokon. A Pécs mellett megvásárolt két kisszék, amelyet fiai és unokái használtak, mára pedig dédunokái örökölték meg, sok grafikáján feltűnik.

SIKERKÖNYVEK ÉS A LEGNÉPSZERŰBB DIAFILMEK

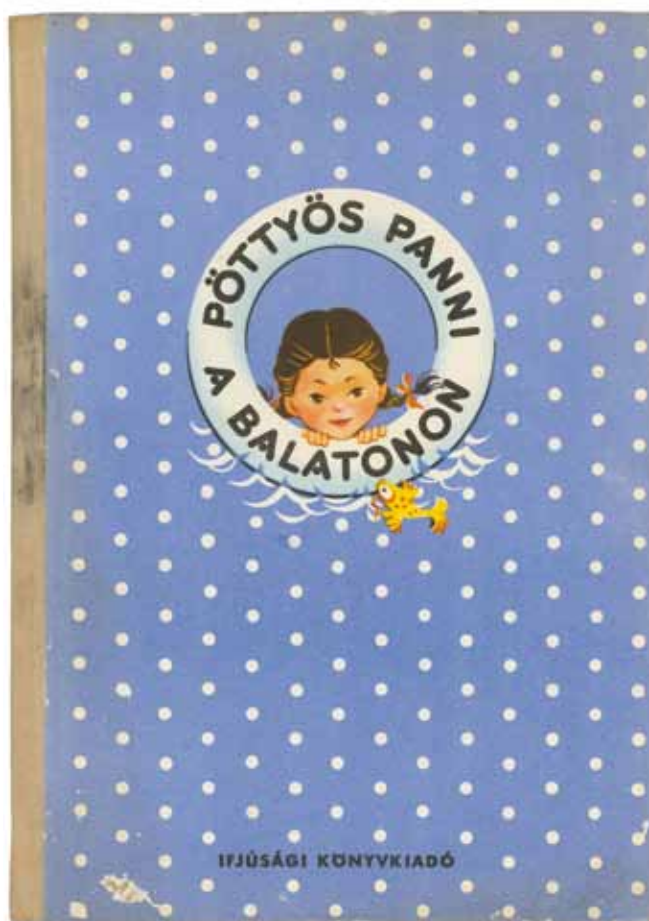
F. Györffy Anna három évtizeden keresztül volt Szepes Mária szerzőtársa, és összesen tizenöt Pöttyös Panni-könyvet illusztrált.⁷⁹ Mint az Szepes Máriának a katalógusban közölt leveleiben is olvasható, a szerző a grafikus segítségével kezdte publikálni gyerekeknek szóló írásait. A Pöttyös Panni-sorozatot egy jól kialakított stratégia mentén indították el, és kezdettől fogva hosszú távú alkotói együttműködésben gondolkodtak.⁸⁰

1955-ben jelent meg az első kötet az óvodás kislányról, aki piros pöttyös ruhája és bárányhímlője miatt kapta becenevét, majd 1956 és 1985 között Panni történetének újabb epizódjai láttak napvilágot. A kötetek egy része németül és oroszul is megjelent, a sorozat különösen Kelet-Németországban volt népszerű. Újdonságnak számított, hogy az első kötetekhez papírajátékot (például karton öltöztetőbaba, ház alakú naptár kinyitható zsalus ablakokkal, társasjáték) is mellékeltek.

Az évtizedek folyamán F. Györffy Anna illusztrációi nemcsak egyre hangsúlyosabban és nagyobb méretben, a szöveggel egyenrangú szerepet betöltve jelentek meg a Pöttyös Panni-könyvekben, de a rajzok stílusa is változott. Az 1970-es évek végén a grafikus

111. Szepes Mária *Pöttyös Panni* című könyvének borítója, 1955

113. Szepes Mária *Pöttyös Panni a Balatonon* című könyvének borítója, 1956

új illusztrációkat készített a *Pöttyös Panni a Balatonon* történeteivel kibővített *Pöttyös Panni* című nyitókötet-höz és *Pöttyös Panni naplójához*. Az olykor szabálytalan vonalakkal, kontúrszerűen megrajzolt figurák és formák a gyerekrajzok naiv stílusát imitálva leegyszerűsödtek, geometrikusabbak és színesebbek lettek. Az 1970-es évektől a kötetek már 70 000–80 000-es példányszámban jelentek meg.

A sorozat azért is volt olyan népszerű a gyerekek körében, mert a humoros, játékos és könnyen befogadható rajzokban a gyerekek saját életükre és környezetükre ismertek, a kortárs mindennapok vizuális világa elevenedett meg az illusztrációkon. A grafikus eredeti rajzaival illusztrált *Pöttyös Panni*-kötetek mindmáig a Móra Kiadó sikerkönyvei közé tartoznak.

126. Panni és Tamara öltöztetőbaba. A *Pöttyös Panni az óvodában* című könyvhöz készült melléklet, 1958

Vázlat a *Mosó Masa mosodája* című könyvhöz, 1967–1968

F. Györfly Anna gyermekillusztrátori munkásságában kitüntetett helyet foglal el Varga Katalin *Mosó Masa mosodája* című, helyesírást fejlesztő könyve, amelyen nemzedékek nőttek fel. A mondókákat, verseket és meséket tartalmazó kötet 1968-as első megjelenésétől napjainkig közel negyven kiadásban látott napvilágot a Móra Kiadó jóvoltából. A kötet népszerűségéhez F. Györfly Anna kifogyhatatlan ötletességgel és fantáziával megteremtett képi világa is nagy mértékben hozzájárult.

A stilizált egyszerűséggel és bájjal megrajzolt állatok, emberek és tárgyak valósággal meglevenednek a könyv lapjain, és egy rendkívül sokszínű képzeletbeli világgal ismertetik meg a gyerekeket. A lényegre törő és könnyen érthető rajzok, a grafikus által hozzáadott részletek, humoros és olykor meglepő képi megoldások teszik még

érdekesebbé a szöveget a gyermekek számára. A dolgos állatok kötényt hordanak, a parányi kesztyűlakók gyertyával világítanak és létrán közelítik meg otthonukat, a náthás táltos paripa kényelmes békebeli fotelben, kockás gyapjútakaró alatt lábadozik, az álomszuszék kiskakas rácsos ágyban alszik, Mosó Masa pedig színes csipesszel akasztja fel a szárítókötélre a tisztára mosott állatokat. A hagyatékban fennmaradt egy borítótér, amely a rajzok születésének folyamatába is bepillantást enged. A kötény rózsaszín kockái a borító narancssárga színe miatt végül zöldre változtak, és a dézsa melletti samponosflakon, a szappantartó, szappan és a kefe sem került rá a fedélre. Mint F. Györffy Anna legtöbb illusztrációján, itt is hangsúlyosan jelen van a paraszti kultúra. A hímzett szűr mellény, a parasztcsizma, a festett láda és a művész szentendrei otthonának tornácán található faragott pad is látható a rajzokon.

129. Borítótér-variáns
a *Mosó Masa mosodája*
című könyvhöz, 1967–1968

F. Györfly Annának pályája során több ízben nyílt alkalma a Grimm-mesék grafikai megformálására a televízió tömeges elterjedéséig rendkívül népszerű diafilm műfajában. A Magyar Diafilmgyártó Vállalat 1955-ben bízta meg a *Hófehérke és a hét törpe*, valamint a *Hamupipőke* című diafilm színes grafikáinak elkészítésével. Az illusztrációk népszerűségét nemcsak az újabb kiadások jelzik, hanem az is, hogy 1962-ben elkészült a *Hófehérke* folytatása, *A 7 kis törpe egyedül*. Szintén ő illusztrálta egy évtizeddel később, 1973-ban a *Csipkerózsikát*.

A meséket klasszikus módon, korabeli, jelmezszerű ruhákkal, romantikus hangulatot teremtve és filmes beállításokat alkalmazva jelenítette meg. A vázlatokból kitűnik, hogy

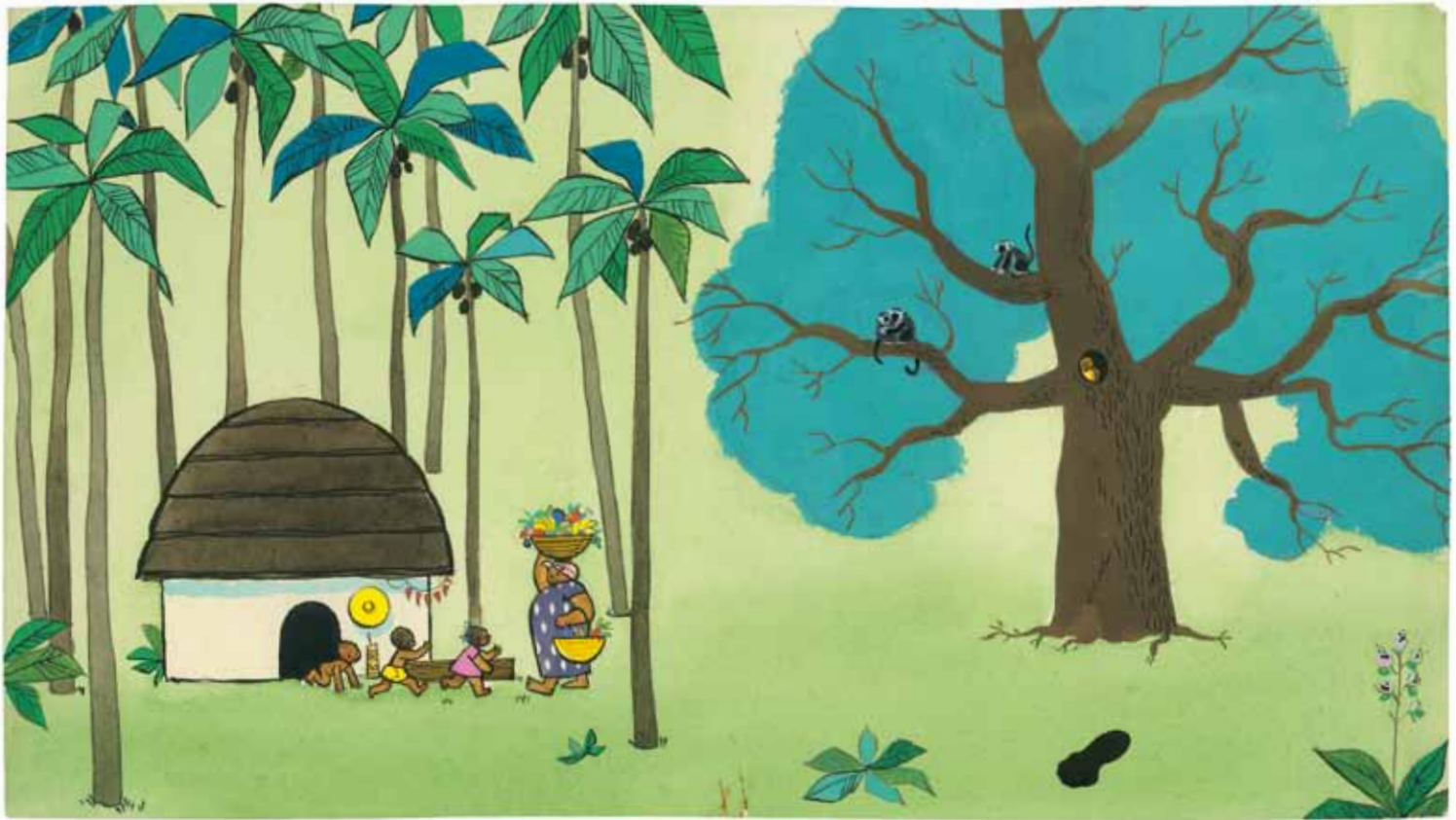

Tervek és pauszvázlatok a *Hamupipőke* című diafilmhez, 1955

a ruhák tervezésénél felhasználta az iparrajziskolai tanulmányai során különböző korok öltözékeiről készített, tus és akvarell viseletkópiáit is. A finom vonalú rajzok, a bájos Hófehérke, a délceg herceg és az állatok realiztikusabb megformálása, a karikatúra-szerűen megrajzolt törpék és parasztbútorokkal berendezett, meghitt erdei otthonuk, a barokk, empire és biedermeier stílusú korabeli enteriőrök, valamint a dekoratív háttérképek különösen kedvessé teszik a meséket.

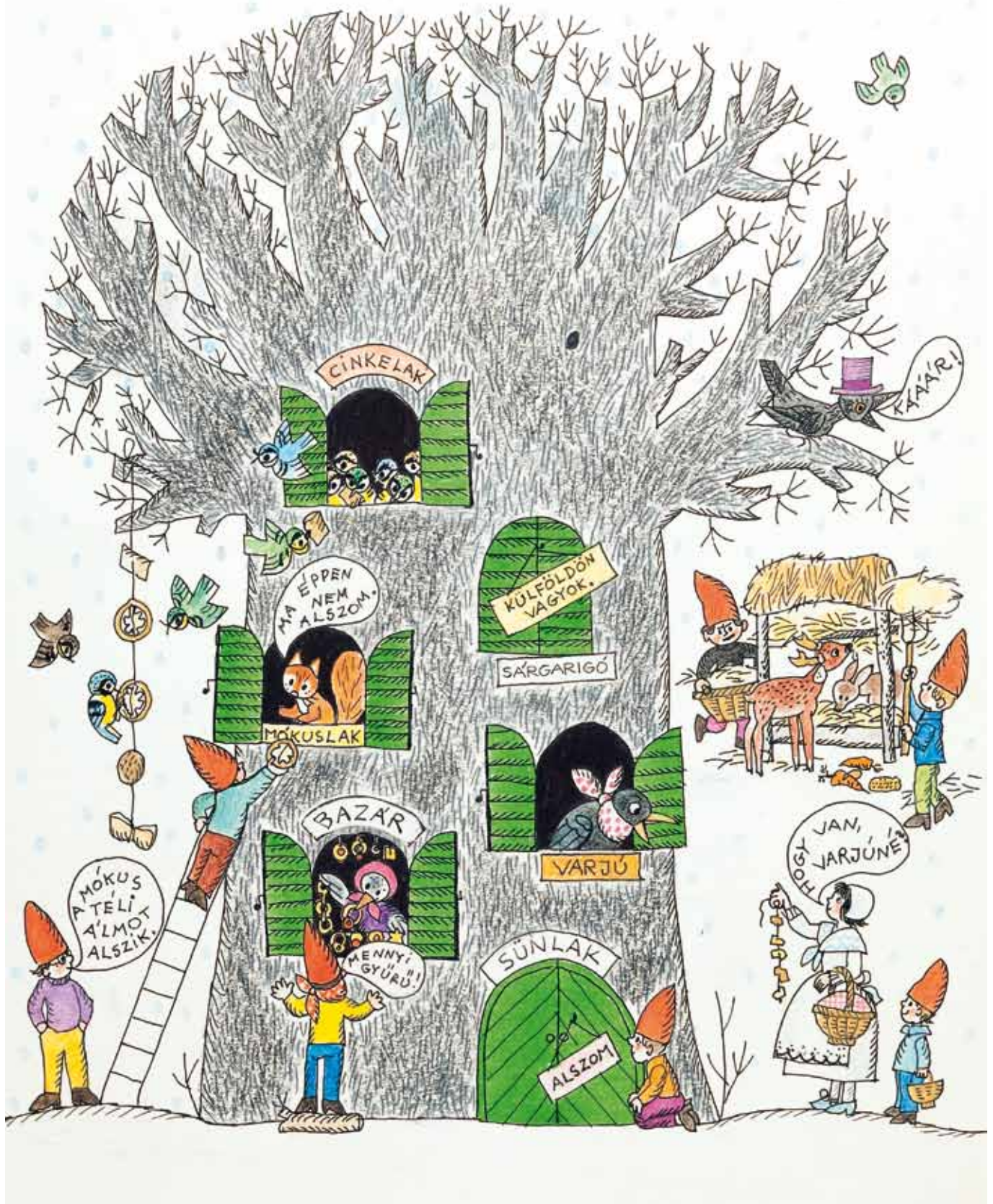
A grafikus mára klasszikussá vált Grimm-illusztrációi napjainkban is a legkeresettebb diafilmek közé tartoznak. Sikerük is közrejátszott abban, hogy F. Györfly Anna később is készített illusztrációkat Grimm meseadaptációihoz.

Az *Óvoda az őserdőben* című diafilmhez készült eredeti illusztráció, 1963

1963-ban jelent meg az *Óvoda az őserdőben* című diafilm, amelynek az az érdekessége, hogy F. Györffy Anna saját meséjéhez készített illusztrációkat. A történet a szeretetreméltó afrikai bennszülött, Bumba – az átdolgozott 1975-ös verzió szerint Mami – néni állatódájának mozgalmas világába kalauzolja a gyerekeket, bemutatva a dzsungellakó állatkölykök egy napját. A grafikus kedves meséje a magával ragadó illusztrációknak, a bájosan megrajzolt állatfiguráknak, a változatos jeleneteknek és a dekoratív képi megoldásoknak köszönhetően ötven év távlatából sem veszített vonzerejéből. A diafilm ezert is olyan népszerű mai napig a gyerekek és felnőttek körében.

F. Györffy Anna utolsó nagyszabású munkája Varga Katalin *Hófehérke karácsonya* (1988) című Grimm-adaptációjának bravúros illusztrálása volt. A rajzokat hetvenes évei elején készítette. A művész itt nagy szabadságot kapott Varga Katalin rövid meséjének képi megjelenítésére. A kimeríthetetlen fantáziával megrajzolt, rendkívül részletgazdag és a szövegnél jóval több információt tartalmazó képek a klasszikus Grimm-mesék kalandos, fordulatokban gazdag világába kalauzolják a gyerekeket: megismerhetik, hogy készülnek a jól ismert mesehősök, köztük Hófehérke és a hét törpe, Csipkerózsika, Csizmás kandúr, Holle anyó, Jancsi és Juliska, valamint a brémai muzsikuskok a karácsonyra. Az illusztrációkon éppúgy szerepel a magyar népi kultúra, mint a grafikus gyerekkorának holland vonatkozású emlékei. Bepillantást nyerhetünk a disznóölés és a mézeskalácssütés folyamatába; a népes nyúlcsalád karácsonyi ajándékát, a mesében szereplő, óriásira növekvő cipőt a grafikus szellemes módon egy hollandi fapapucs képével ábrázolja. A Téli cipő szigetének és városának részleteiben pedig azokat a házakat fedezhetjük fel, amelyeket

Varga Katalin *Hófehérke karácsonya* című könyvéhez készült illusztráció, 1988

176. F. Györfly Anna
a szentendrei kertben,
2000-es évek eleje

már gyerekkori rajfüzetében is megörökített Rotterdamban. A meillusztráció vonzerejéhez a képi kifejezőmódok változatossága is nagyban hozzájárul: van benne egy egész oldalpárt betöltő térkép, képregényszerű elemek és a böngészőkre jellemző részletgazdag jelenetek. A könyvet kezükbe vevő gyerekek, akár csak a legutolsó és a borítón is szereplő illusztráción az állatok, kintről, a ház ablakán keresztül kukucskálnak be, és lesik ki, hogyan fogyasztják el Hóféhérekék a karácsonyi vacsorát. Mint F. Györfly Anna többi munkáján, itt is azt érezhetik, hogy a grafikus észrevétlenül, ugyanakkor magával ragadó módon bevezeti őket az ő sajátos, sok előképet, hatást és kulturális hagyományt ötvöző, mégis rendkívül személyes és szerethető képi világába. Nem véletlenül írta illusztrációról keresztfia, a műfordító és irodalomtörténész Györfly Miklós, hogy „[a]ki személyesen ismerte F. Györfly Annát, azt is tudhatja, hogy ezek az elbűvölően kedves és humoros, fantáziadús rajzok az ő legszemélyesebb lényét fejezték ki. Ez volt az ő művészetének a titka: türelmes, megértő, bölcsen ironikus és önironikus, gyermekien tiszta, de egyben hallatlanul kulturált lényre gyerekkrajzaiban találta meg tökéletes kifejezését.”⁸¹

F. Györfly Anna még az 1980-as évek végén is készített néhány rajzot a *Dörmögő Dörmötörnek*. Ezt követően már csak családtagjait lepte meg egy-két apró grafikával. 2006-ban bekövetkezett haláláig az utolsó egy évet leszámítva Szentendrén élte le élete jelentős részét, és ebben az ihlető környezetben alkotta meg végtelen sokaságú gyerekkrajzát. Ma is ott nyugszik férje mellett a nagy, ősfákkal körülvett kertben.

Legnépszerűbb illusztrált könyveivel és diafilmjeivel ma is jelen van a gyerekek életében; továbbra is sok örömet szerez nekik és formálja képi világukat. Bizonyára lesznek közöttük olyanok, akik a grafikusnak köszönhetik majd első művészeti élményüket, az ő képeskönyvei révén szeretik meg a képzőművészetet, a szépirodalmat, és nem utolsósorban a könyveket.

Farkas Judit Antónia

JEGYZETEK

- 1 F. Györfly Anna levele szüleinek, 1929. július 24. F. Györfly Anna hagyatéka (a továbbiakban: FGYAH.).
- 2 F. Györfly Annát szülei és testvérei Pannunak, édesapja Ciginek, Goldberger gyárbeli kolléganő Pancsikának, fiai és unokái Cuksinak becézték. 1939-ben kötött házasságot Bisztrai vagy B. Farkas Ferencel (a továbbiakban: Farkas Ferenc). 1945 előtti illusztrációit Györfly Anna vagy Györfly Panni néven szignálta, az 1950-es évektől gyerekkönyv-illusztrátorként az F. Györfly Anna nevet használta, utalva férje vezetéknevére. Leánykori vezetéknevét tévedésből a mai napig hosszú ó-vel írják. A tanulmányban én végig az F. Györfly Anna nevet használom. A kutatás során nyújtott segítségéért, észrevételeiért itt szeretnék köszönetet mondani Bakos Katalinnak, Phil Casoarnak, Farkas Annának, Farkas Ferencnek, Granasztói Péternek, Györfly Jánosnak, Györfly Miklósnak, Józsa György Zoltánnak, Kollár Csillának, Lukács Ágotának, valamint a Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola könyvtára és archív gyűjteménye munkatársainak, Maczikáné Donáth Katalinnak és Bodóczy Istvánnak.
- 3 F. Györfly Anna életének és munkásságának rekonstruálásában a vele való személyes beszélgetéseken túl a következő kéziratos és nyomtatott forrásokra támaszkodom: FGYAH.; Györfly István és családja levelezése Györfly György irathagyatékában (a továbbiakban: GYGYH.) és (ifj.) Györfly István irathagyatékában (a továbbiakban: GYIH.); (Ifj.) Györfly István: *Családörténeti visszaemlékezések. Napló, gépirat*, é. n. FGYAH.; Györfly Istvánné Papp Anna: *Emlékezés a régmúlt időkre, gépirat*, é. n. FGYAH.; *Szucság és a Györfly család*. Szerk. Antal Ildikó, Lázár Lehel. Kolozsvár, Archívum Kulturális Alapítvány, 2015.
- 4 Ezt tükrözi az a levélrészlet is, amelyet tizenegy évesen írt nagyszüleinek Hollandiából: „Terem-e sok alma? Tyú, édes almát sehol se ettem olyan édeset, mint Szucságban. A boci is már nagy lehet. Megy Pista még fürödni? És gombát szedni? Mennék a fiúk még bivalyt őrizni? A lányok port törülni, kacsát [...], krumplit pucolni, [...] almát szedni a kertben. A kis kocsi meg van-e még? Vannak kis csirkék? Az a sok finom sütemény fáj a fogam rá.” F. Györfly Anna levele nagyszüleinek,

1926. 7. 13. GYIH. A katalógusban közölt dokumentumokat a mai központozás és helyesírás szerint adjuk közre. Az F. Györfly Anna által illusztrált kiadványok könyvészeti adatait a katalógus végén található válogatott bibliográfiában közöljük.
- 5 (Ifj.) Györfly István (1912–1999) szemorvos, Györfly György (1917–2000) történettudós lelt.
 - 6 (Ifj.) Györfly István: Visszaemlékezés a szucsági életre és ott tartózkodásaimra. In: *Szucság és a Györfly család*. i. m. 10, 12, 14–16. A szöveg teljes terjedelmében olvasható: <http://www.szucsag.ro/hirek/gyorffy-istvan-visszaemlekezés-a-szucsagi-életre-es-ott-tartózkodásaimra> (letöltve: 2014. 11. 10).
 - 7 „Félelmetesek voltak, ahogyan felemelték fejüket. Sokáig visszatérő álmom volt még Pesten is, ahol a gyerekzsoba a gangra nyílt, hogy a vászonfüggöny horgolt csipke alján beles a bölény, s engem keres, s én a szekrényfőlkba bújtam előle lélegzetemet visszatartva, hogy észre ne vegyen” – emlékezett vissza egy időskori interjúban. Szerző és évszám nélkül. Vö. F. Györfly Anna levele (ifj.) Györfly Istvánnak, 1931. 7. 5. FGYAH.
 - 8 Friederike Kind-Kovács: The “Other” Child Transports: World War I and the Temporary Displacement of Needy Children from Central Europe. *Revue d’histoire de l’enfance « irrégulière »* [En ligne], 15/2013, 17–20. <https://rhei.revues.org/3474#text> (letöltve: 2015. 9. 10).
 - 9 F. Györfly Anna levele szüleinek, 1926. 2. 7.; 3. 8.; 6. 20.; 7. 26.; 12. 27. GYIH.
 - 10 F. Györfly Anna levele szüleinek, 1926. 3. 8.; Györfly István levele F. Györfly Annának, 1926. 4. 16. GYIH.; F. Györfly Anna levele szüleinek 1929. 7. 24.; 8. 3.; 1934. 2. 24. GYGYH.; Szepes Mária: Györfly Anna. *Óvodai nevelés*, 1984 (XXXVII) 9, 322.
 - 11 Példaként említhető: F. Györfly Anna levele szüleinek, 1926. 1. 28. GYIH.; F. Györfly Anna levele szüleinek és testvéreinek, 1926. 3. 11.; F. Györfly Anna levele Farkas Ferencnek, 1943. 6. 6. FGYAH. Ld. a 4. dokumentumot.
 - 12 Györfly István édesapja és nagyapja is szűrszabó iparosmester volt, édesanyjának pedig ruhaszalonja volt Türkevén. Györfly Istvánné: *Emlékezés a régmúlt időkre*, gépirat, 3. FGYAH.; Györfly István: Előszó. In: *Magyar népi hímezések I. A Cifraszűr*. Budapest, a szerző kiadása, 1930. 4.; Györfly János: A térképek Györfly István munkásságában. In: *A Jászkunság tudósai* 2. Szerk. Órsi Julianna. Szolnok, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, 2015. 91.
 - 13 Papp Anna visszaemlékezése szerint a négy polgári után későbbi férje lebeszélte a továbbtanulásról, csak egy néhány hónapos szabászati és varrótanfolyamot végzett el. Györfly Istvánné: *Emlékezés a régmúlt időkre*, gépirat, 2. 10–11, 17. FGYAH.
 - 14 A Verseny téri, majd a Kazinczy utcai elemi népiskola négy osztálya után – hosszabb hollandiai tartózkodása miatt a negyedik osztályt magántanulónként végezte el – a VII. (ma XIV) kerületi Ajtosi Dürer sor 37. szám alatt található Erzsébet Nőiskola leánylíceumában folytatta tanulmányait 1927 és 1931 között. Az egykori iskola épületében ma a Telesi Blanka Gimnázium található. Elemi népiskolai bizonyítvány, 1927. 6. 3.; Tanulmányi értesítő, Erzsébet Nőiskola, 1928. 1. 31.; Ellenőrző napló, Erzsébet Nőiskola, 1929/30. FGYAH.
 - 15 Országos Teipropaganda Bizottság ügyvezető igazgatójának levele F. Györfly Annának, 1932. 6. 4.; Csink Ilona levele F. Györfly Annának, 1933. 9. 3.; Radák Olga levele F. Györfly Annának, 1933. 12. 14. FGYAH. *A budapesti M. kir. Erzsébet Nőiskola leánylíceum értesítője az 1933–34. évről*. [32. és 33. oldal között]
 - 16 Bizonyítvány, 1932. 6. 13.; Értesítő, 1933. 1. 31.; Tanfolyami bizonyítvány, 1933. 6. 25. FGYAH. *Budapest Székesfőváros IV. kerületi Prohászka Ottokár-utcai községi polgári leányiskola és a vele kapcsolatos háztartási továbbképző tanfolyam értesítője az 1931–32. iskolaévről*. Összeáll. Fallenbüchl Tiwadar. Budapest, k. n., 1932. 21. Az 1926-ban felállított továbbképző 1932-ben a növekvő létszámú diplomás nők elhelyezkedési nehézségei, az erkölcsök meglazulása és a család intézményének megerősítése miatt tartotta fontosnak és szükségesnek a háztartási ismeretek oktatását, illetve hasonló továbbképzők létesítését. Az intézmény célja az volt, hogy minél több művelt családnyát neveljen. I. m. 11–12.
 - 17 Györfly Istvánné: *Emlékezés a régmúlt időkre*, gépirat, 18. FGYAH. Mint azt a hagyatékban fennmaradt nagyszámú levél is bizonyítja, F. Györfly Annát súlyos mellhártyagyulladás miatt az 1933/34-es tanév 2. félévében hónapokig szanatóriumban kezelték Mátraházán, így nem kapott végbizonyítványt. Fennmaradt egy 1934. 1. 20-i bélyegzővel ellátott boríték, amelynek hátuljára Anna a következőt írta ceruzával: „Tisztelet Igazgató Úr! Ebben az évben sajnos már nem folytathatom abbaradott tanulmányaimat!”. A következő tanévben újra beiratkozott a III. osztályba, de a sok hiányzás miatt ekkor sem kapott bizonyítványt, így újra kimaradt. Mosdóssy Imre volt az osztályfőnöke. *A székesfővárosi iparrajziskola női ruhatervező tanfolyama III–IV. osztályának anyakönyve az 1933–1934. illetve az 1934–1935. évről*; *Budapest székesfővárosi községi iparrajziskolájának és Ipari Szakiskolájának évkönyve az 1933/34-ik tanévre*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1934. 27.; *Budapest székesfővárosi községi iparrajziskolájának és Ipari Szakiskolájának évkönyve az 1934/35-ik tanévre*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1935. 19.
 - 18 *20. századi magyar alternatív műhelyiskolák* című katalógus: <http://library.hungaricana.hu> (letöltve: 2015. 9. 10). Mezei Ottó: Jaschik Álmos és iskolája. In: *Jaschik Álmos. A művész és pedagógus*. Szerk. Prékopa Ágnes. Budapest, Noran Kiadó, 2002. 31–43.; Révész Emese: Jaschik Álmos művészetpedagógiája. In: *Jaschik Álmos* i. m. 58, 62, 64. A Jaschik-iskolához hasonlóan az Atelier is nagy sikerű farsangi jelmezbálokkal népszerűsítette az iskolát, valamint a ruha- és jelmeztervező-képzést. Nem kizárt, hogy ezeken F. Györfly Anna is részt vett. Vö. *Atelier Life*. Megjelenik minden Atelier bálón. 1935. III. évf., január 26. FGYAH.
 - 19 Voit Ervin a tízes években elsők között szorgalmazta ruhatervező iparművészek nevelését és az önálló magyar divattervezés létrejöttét. Később már a Nőruhakészítők Országos Szövetsége is sürgette az iparművészek bevonását a divattervezésbe. Voit Ervin: Néhány sor a női ruhatervezésről. *Magyar Iparművészet*, 1916. (19. évf.) 1–2. sz. 41–42.; F. Dózsa Katalin: Budapest – Divatváros. A magyar divattervezés rövid története. In: *Tanulmányok Budapest múltjából*. 1997. 96–99. <http://lepa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?aktev=1997&cid=2120> (letöltve: 2014. 12. 1).
 - 20 A ruhatervezés alapjai korábban az 1909-ben szintén Voit kezdeményezésére megszervezett és általa vezetett, a műkedvelők részére indított női szabászati és ruhakészítői nappali női tanfolyamon (osztályon) lehetett elsajátítani. Vidéky Emil: Műipari életpályák. In: *A székesfővárosi községi Iparrajziskola Értesítője az 1919–1910. iskolaévről*. Szerk. Ágotai Lajos. Budapest, Budapest Főváros Házinyomdája, 1910. 22, 25–27, 37, 92–93.; *Budapest székesfővárosi községi Iparrajziskolájának és Ipari Szakiskolájának évkönyve az 1932/33-ik tanévre*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1933. 7–8.; Voit Ervin 1882–1932. In: *I. m.* 32–33. Vö. Voit Ervin: Néhány sor a női ruhatervezésről. *Magyar Iparművészet*, 1916. (19. évf.) 1–2. sz. 42.; Gróh István: Reformok az iparművészeti iskolai oktatásban. *Uo.* 1920. (23. évf.) 1. sz. 12.; F. Dózsa Katalin: A Muskáti című kézimunkaújság és a magyaros öltözködési mozgalom az 1930-as években. *Ethnographia*, 1989. (100. évf.) 1–4. sz. 330–332.
 - 21 *Budapest székesfővárosi községi Iparrajziskolájának és Ipari Szakiskolájának évkönyve az 1932/33-ik tanévre*. I. m. 32, 53, 55, 66–72.; *Budapest székesfővárosi községi Iparrajziskolájának és Ipari Szakiskolájának évkönyve az 1933/34-ik tanévre*. I. m. 14, 21–27.; *Budapest székesfővárosi községi Iparrajziskolájának és Ipari Szakiskolájának évkönyve az 1935/36. tanévre*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1936. 30.
 - 22 Hagyatékában fennmaradt például Szegi Pál a divat művészei című, képekkel illusztrált írása a *Pesti Hírlap* kiadványának Társas élet című rovatában. In: *Pesti Hírlap 1935. évi nagy naptára*. Budapest, Légrédy Testvérek, 1935. 173–180. FGYAH. Szegi cikkében beszámol a legismertebb külföldi művészi divatrajzolókról, sőt rajzokat is közöl tőlük.
 - 23 A kiadvány borítóján a következő szöveg található: *Divattervező*. Szerkesztik és kiadják a Székesfővárosi Iparrajziskola Ruhatervező Szakosztályának növendékei. Szakosztályvezető tanár: Mosdóssy Imre. Vö. *Budapest székesfővárosi községi Iparrajziskolájának és Ipari Szakiskolájának évkönyve az 1933/34-ik tanévre*. I. m. 4. F. Györfly Anna a következő tervekkel szerepel: 10. számú: vászonruha pelerinnel; 15. számú: délutáni ruha; 39. számú: vászonruha; 40. számú: délutáni ruha; 41. számú: garden party ruha; 42. számú: alkalmi ruha.
 - 24 F. Györfly Anna levele (ifj.) Györfly Istvánnak, 1931. 8. 16. FGYAH.; F. Györfly Anna levele Györfly Istvánnak, 1932. 7. 30. GYGYH. Vö. F. Györfly Anna levele Györfly Istvánnak, 1931. 7. 5. FGYAH.
 - 25 Györfly István levele F. Györfly Annának, 1931. 8. [nap nélkül]. FGYAH.; F. Györfly Anna levele Györfly Istvánnak, 1936. 12. 3. GYGYH.
 - 26 F. Györfly Anna hagyatékában fennmaradt a *Magyar falusi gyermekek* (1933) című szemléltető faliképhez készült siógárdi leánya eredeti tusrája. Vö. Bátky Zsigmond–Györfly István–Viski Károly: *A magyarság néprajza*. I. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, [1933] 389. (1135. kép); Szepes Mária: Györfly Anna. *Óvodai nevelés*, 1984 (37. évf.) 9, 322.
 - 27 Györfly István levélvázlata ismeretlen „Elnök Úrnak” „a népviseletünk formavilágáról és a kismesterségek szerepéről a ruhakultúrában” tárgyában, 1938. GYGYH.; Granasztói Péter: Biharlonkától *A magyarság néprajzáig*. Györfly István és a Fekete-Körös völgyi gyűjtés. In: *A Jászkunság tudósai* 2. I. m. 50. A tusrajok közül kettő a Néprajzi Múzeum „Erdélyen innen – Alföldön túl. A Fekete-Körös völgye a századfordulón” című kiállításán ki volt állítva 2013-ban, bár a kurátorok, Gebrauer Hanga, Granasztói Péter és Katona Edit ekkor még nem tudták, hogy azokat a néprajzkutató leánya készítette. Az egyik grafikán a művész Gy. A. monogramja is megtalálható.
 - 28 Ferenczy Ferenc belügyminiszteri tisztviselő már a húszas évektől sokat tett azért, hogy a magyaros divattervezés ügyének érvényt szerezve fellendítse a hazai divat- és textilipart, felkeltse az érdeklődést a magyar ruhakultúra iránt. Célkitűzései hatatosabb megvalósítására 1934-ben létrehozta a Magyaros Öltözködési Mozgalom Országos Bizottságát, amelynek keretében aktív propagandatevékenységet fejtett ki a magyaros divat megteremtésére. Vö. F. Dózsa 1989. i. m. 329–341.; Ferencziné Sedlmayr Krisztina: Magyaros ruhamozgalom az 1930-as években. In: *Folia Historica* (24) 2005–2006. A Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Évkönyve. Szerk. Szvitek József Róbert.

- Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 2006. 131–175.; Kollár Csilla: Divat és propaganda. A londoni és a varsói magyar bál az 1930-as években. In: *Folia Historica* (29) 2013. A Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Evkönyve. Szerk. Szivék József-Róbert. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 2014. 109–129.
- 29 Ferenczy Ferenc, a mozgalom ügyvezető elnöke azt hangsúlyozta a testület megalakulásakor, hogy „nem díszmagyart, nem történeti kosztümöt, nem népviseletet és nem nemzetiszín pántlikás, pruszlikos »szüreti magyart« akar divatba hozni, hanem *korszerű, modern, használható és a nemzetközi divattal versenyképes magyar szellemű divatot.*” Ferenczy Ferenc: Előszó. In: A Magyaros Öltözködési Mozgalom Országos Bizottságának magyaros divatbemutatója 1934. december 5-én és 7-én... a Városi Színházban a M. kir. Állami Női pariskola rendezésében. Budapest, Somody Pál, 1934. 3. (a továbbiakban: Műsorfüzet) sz. n. [3. oldal]. (Kiemelések az eredetiben – F. J. A.)
- 30 A pályázatra közel 1500 pályamű érkezett be. A fiatal tehetségek és a már ismert ruhatervezők támogatására több mint 1000 pengő különítettek el a szervezők. Vö. Magyaros ruhadivat. *Magyar Iparművészet*, 1933. (36. évf.) 9–10. 187.; Fábrián Gyula: Magyaros divatrajzok. *Uo.* 1934. (37. évf.) 9–10. 165–167, 169–172.; A Magyaros Öltözködési Mozgalom Országos Bizottsága ruhaterv pályázatának eredménye. *Uo.* 207–208.; A magyaros divaterv pályázat eredménye. Magyar Távirati Iroda Híradóarchívum 1920–1945 (a továbbiakban: MTIH.), Magyar Országos Tudósító (a továbbiakban: MOT) Hírek 1934. október 15. 18.; A Magyaros Öltözködési Mozgalom nagy divatkiállítása. MTIH. MOT. Hírek 1934. nov. 3. 1.; A magyar divatkiállítás megnyitása. MTIH. MOT. Hírek 1934. nov. 5. 14. <http://archiv1920-1944.mti.hu> (letöltve: 2015. 8. 20.); Műsorfüzet i. m. [5. oldal].
- 31 Ferenczy Ferenc levele Györfly Istvánnak, 1934. 12. 15. FGYAH. (Kiemelés az eredetiben – F. J. A.)
- 32 Györfly István kézirat népviseletünk formavilágáról és a kismesereségek ruhakultúrában betöltött szerepéről, 1938. GYGYH. Vö. Györfly István: *A néphagyomány és a nemzeti művelődés*. Előszó Uő. Budapest, [Táj- és Népkutató Központ], 1939. (Magyar Táj és Népismeret Könyvtára 1.) 32–41. A népviseleti anekdota ld. Györfly István dokumentumtöredékét, 1930. 1. 11. GYGYH. Az összejöveleken részt vettek a női pariskolák, az Iparrajziskola, az Iparművészeti Iskola, a Képzőművészeti Főiskola, a ruhaszalalonok képviselői, néhány ruhatervező, az Ipartestület elnöke, valamint az Iparügyi Minisztérium háziipari felügyelője.
- 33 Hat himézett nyári blúz terve írásos csikdíz rajzzal. *Magyar Iparművészet*. *Muskáti* 1935. 38. évf., 4. sz., 52–53.; Hat magyaros díszítésű könnyű nyári gyermekruha rajza. *Uo.* 5. sz., 67.; Lányka ruhadísz *Uo.* 6. sz., 76.; Öt estélyi ruhatervének rajza matyó, sárközi és írásos himézssel, ezüst színórozással és aranyos sűtádsízzel. *Uo.*, 9–10. sz., 141–142. F. Györfly Anna két terve modellrajzzal, a himézés motívumaival és leírással. *A Pesti Hírlap Divatlapja*, 1935. okt. 6. 29.; Sz. L. [Szabó Lóriné Mikes Klára]: Magyaros lányka-ruhák. *A Pesti Hírlap Divatlapja*, 1935. nov. 10. 17. *A Pesti Hírlap Divatlapja* [a P. H. divatlapja] rendszertelen időközönként, általában minden divatszalon előtt, de évente legalább négyszer jelent meg a *Pesti Hírlap* képes irodalmi és művészeti revüjének, a Szegi Pál által szerkesztett *Pesti Hírlap Vasárnapjának* különkiadásaként. A kiadványt a *Pesti Hírlap* előfizetői ingyen kapták. *A Pesti Hírlap Vasárnapjához* ld. Széchenyi Ágnes: Szegi Pál. In: Szegi Pál: *Játék és lelkiismeret. Válogatott írások*. Szerk. és a dokumentumokat vál. Széchenyi Ágnes. Budapest, Argumentum Kiadó–Philobiblon, 2001. 27–30.
- 34 Több ízben említette, hogy sok táskája és cipője volt, és szerette a kalapokat is. Egy őzbarna ruha volt a kedvence. A szerző visszaemlékezése – F. J. A.
- 35 (lf.) Györfly István i. m. 45; Györfly Istváné i. m. 18. A Goldberger Sám. F. és Fiai gyár levele F. Györfly Annának. 1935. 4. 30. FGYAH.
- 36 Lakatos Artúr egyéves franciaországi tanulmányútját, amelynek a gyáripari textiltervezés tanulmányozása volt a célja, hazánkban egyedülálló módon az állam mellett a Goldberger gyár is támogatta. Egy évvel később, 1906-ban Lakatos az Iparrajziskolában megszervezte a textilművészeti szakosztályt és az esti iparostanfolyamot. Utóbbi a Goldberger gyár tanoncai is látogatták. Vö. Lakatos Artúr textiltervező. Közreadja Pálosi Judit. *Magyar Iparművészet*, 2004/2. 70–74.
- 37 Magyar művészek előre! Hirdetés. *Pesti Hírlap*, 1929. 9. 22. 7.; *Magyar Iparművészet*, 1934/3–4. 72–73.; A magyaros textilminta tervpályázat eredménye. *Uo.* 1934/5–6. 112.; Goldberger Textilipari Gyűjtemény állandó kiállítása.
- 38 Fischer Curt mellett Elisabeth Paul-Schiff is évekig irányította a gyárban folyó tervezőmunkát. Marcel Jean francia textiltervező és szürrealista festő, aki a harmincas évek végén egy ideig a Francia–Magyar Pamutipar Rt. műtermét vezette, szabadúszó tervezőként a Goldberger gyárnak is készített mintákat. „*A Goldberger...*” *Az Obudai Múzeum – Goldberger Textilipari Gyűjtemény állandó kiállítása. Kiállításvezető*. Budapest, Obudai Múzeum, é. n. 45.; Horváth Hilda: Marcel Jean textiltervei a Francia–Magyar Pamutipar Rt. számára. *Ars Decorativa*, 1992/12. 141–150.; Textilművészet. In: *Magyarország a 20. században. Kultúra, művészet, sport és szórakozás*. III. kötet. Szerk. Bauer Gábor et al., Írták Bán András et al. [Szekszárd], Babits Kiadó, 1998. 98. <http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/424.html> (letöltve: 2015. 9. 28).
- 39 „*A Goldberger...*” i. m. 45, 46; Erdei T. Lilla: P. Szabó Éva szövött és nyomott textiljei a II. világháború végéig. In: *Art deco és modernizmus. Lakásművészet Magyarországon 1920–1940. Kiállítási katalógus*. Szerk. Horányi Éva. Budapest, Iparművészeti Múzeum, 2012. 89. A Goldberger Textilipari Gyűjtemény állandó kiállításán P. Szabó Éva és Foreth Gyula több terve is megtekinthető.
- 40 Az F. Györfly Annának címzett leveleken a „P. S. rajzterem” elnevezés is szerepel.
- 41 A hagyatékban található egy-két fotó Elisabeth Paul-Schiffről, de fennmaradt egy papírlapra felragasztott enteriőr felvétel is, amelyen Paul-Schiff Úri utcai lakásának nappali szobája látható. FGYAH.
- 42 [Szegő?] Vera levele F. Györfly Annának, 1938. 8. 31. FGYAH.
- 43 É. n. FGYAH.
- 44 Batori Irén: *Tündérkereső Jutka. Mesék*. III. Romaszkan Alice. Budapest, Új Idők, 1946. Omár Kháyyám: *Rubáiyát. A perzsa csillagász-költő versei*. Ford., előző Szabó Lóriné. Budapest, Új Idők Irodalmi Intézet (Singer és Wolfner), [1943]. (570. kézzel számozott példány.) A szerző születésnapjára ajándékozott kötetben két idézet található: „Farkas=Györfly Pannikának és Ferikének és Fetóknak és Ádámknak szeretettel, Szabó Lóriné, 1955. 12. 4.”; „Juditknak nagy szeretettel, Cuksi nagyanyád, 1993. 12. 6.” A kötetben található egy papírdarab, amelyre F. Györfly Anna a következő sorokat jegyezte le nekem: „Szeresd a könyvet!! Melyet Nagypapád jó barátja fordított, s nekem kedves jó ismerősöm volt Romaszkan Alisz, aki a háború elől menekült hazánkba, s Goldbergeréknél együtt dolgoztunk egy ideig! Nem tudom a sors hova vitte!! Cukó.”
- 45 A hagyatékban sajnos nagyon kevés terv, anyagminta maradt fenn ebből a pályaszakaszból. A kutatást nehezíti, hogy kevés forrás áll rendelkezésünkre a Goldberger Textilgyár működésének 1945 előtti időszakából; keveset tudunk az ott folyó művészi tervezőmunkáról és az ott dolgozó rajzolókról, tervezőkről. A legnagyobb gondor a nagy számban fennmaradt mintatervek szerzőségének megállapítása jelenti, hiszen a mintakönyvekben található textilminták mellett nincsenek feltüntetve a tervezők nevei. „*A Goldberger...*” *Az Obudai Múzeum – Goldberger Textilipari Gyűjtemény állandó kiállítása; Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár* (a továbbiakban: MNL OL) Goldberger Sám. F. és Fiai Rt. Z 670 8–11. Mintakollekciók. Az egyik sajtóbeszámolóból tudható, hogy 1937-ben a nagy tervezőosztályon „negyven fiatal úrilány” tervezte a mintákat. Az egyelőre nem világos, hogy a Paul-Schiff műtermen külön részlegként működött, vagy az említett tervezőosztály része volt-e. Izsáky Margit: Kétszáz selyemruhát mutatnak be a Nemzetközi Vásáron. *Szabadság*, 1937. 5. 2. 8.
- 46 Salamon Eszter F. Györfly Annával készült interjújának vázlatos leírata, 2003. Ezúton mondok köszönetet Salamon Eszternek, hogy az általa legépelet szöveget megtekinthettem. Az eredeti hangfelvétel nagy valószínűséggel megsemmisült.
- 47 F. Györfly Anna visszaemlékezése szerint Pán Imrenek is készített ruhaterveket, amelyeket felnagytítottak és faroira felkaszírozva állítottak ki. Mezei Gábor szerint ezek valószínűleg édesapjának a Nemzetközi Vásáron található standja dekorációjához készülhettek. Ezúton köszönöm Mezei Gábor szíves közlését.
- 48 OSZK Plakát és Kisnyomatványtár. PKG.1936/181.
- 49 Köszönöm Bakos Katalinnak a plakátra vonatkozó megjegyzéseit.
- 50 A Goldberger-gyár reprezentatív kiállítása. *Magyar Közgazdaság*, 1936. 5. 10.; A Goldberger kiállítás. *Textil-Ípar*, 1937. 5. 7. MNL OL Z 1349. 88–89/607. Sajtó-kivágatok.
- 51 Salamon Eszter F. Györfly Annával készült interjújának vázlatos leírata, 2003. Vö. Ch. Herbert levele F. Györfly Annának, a bélyegző keltezése: 1948. 12. 4. FGYAH. A levél szerint F. Györfly Anna egykori kolléganője és barátjáné, Mauthner Krisztina, később Ch. Margaretha Herbert 1949-ben Rio de Janeiroban bukkant rá az egyik régi, gyerekmintás flanel anyagára.
- 52 Ferenczy Ferenc levele F. Györfly Annának, 1936. 5. 16. FGYAH. F. Györfly Anna a következőket írja édesapjának: „A hivatalban is nagyban megy a munka, magyaros mintákat is rengeteget csinálók, meg most dobozfedelet is csinálók, mikor ráérek, eladni ugyan még nem sikerült, de majd talán!” F. Györfly Anna levele Györfly Istvánnak, 1936. 11. 22. GYGYH. Ld. a 2. dokumentumot.
- 53 Ferenczy Ferenc levele az Igazgatóságnak, 1936. 6. 6. MNL OL Z 674. 51/325. Magyaros Öltözködési Mozgalom Országos Bizottsága. A levél 13 darab magyaros mintázatú anyagról tesz említést. A Goldberger-gyár nagyszencziójú magyaros mintájú anyagai. *Textil Kurir*, 1936. 10. 24. MNL OL Z 1349. 88–89/607. Sajtó-kivágatok. Vö. Ferenczy Ferenc feljegyzése, 1937. június 17. MNL OL Z 674. 51/325. A Goldberger gyár a varsói divatkiállításra és divatbemutatóra is kiküldött 12 himézett anyagot és 9 anyagmintát, illetve modelltáruha-terveket. Ezek alapján varták meg a ruhákat.
- 54 1942. évi jövedelemigazolás a Goldberger Rt-től, 1943. 2. 1.; F. Györfly Anna kiadási naplója 1941. május 1.–augusztus 16. FGYAH.
- 55 F. Györfly Anna levele Farkas Ferencnek, 1943. 6. 6. FGYAH. Ld. a 4. dokumentumot. Vö. Perthő Németh Erika–G. Sin Edit: *Írók, költők Szentendrén*. Szentendre, Pest Megyei Művelődési Központ és Könyvtár – Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1990. 32–34. F. Györfly Anna férjével 1939-től a IV. ker. Ferencz József (ma V. ker. Belgrád) rakpart 11-ben, 1945–1950 között a VIII. ker. Bródy Sándor utca 10-ben laktak.

- 56 Az 1950–1960-as évektől a fent említett tevékenységekkel akarta jövedelmét kiegészíteni. Vö. F. Györfly Anna levele a Képzőművészeti Alap Iparművészeti Vállalat Iparművészeti Bíráló Bizottságának, 1958. 6. 16. FGYAH. Ld. a 24. dokumentumot. Férje jövedelme a korábbi évekhez képest jelentősen visszaesett. Rövid ideig tartó 1956-os politikai szerepvállalását leszámítva teljesen visszavonult a politikától, 1958-ban az OTP osztályvezetőjeként ment nyugdíjba, rokkantnyugdíj iránti kérelmét 1958-ban fogadták el, hosszú betegség után 1966-ban hunyt el. Az 1950-es évek elejétől nagy mértékben F. Györfly Annára nehezedett a megélhetés nyomasztó terhe. Szabadúszó grafikusként ráadásul nem volt havi, fix jövedelme.
- 57 Illyés Gyulának és feleségének, Flórának például egy ovális tükröt ajándékozott, amelynek fakeretét festett virágmintákkal díszítette. Érdemes megemlíteni, hogy míg a régi lakásukban Kaesz Gyula, addig időskorában már F. Györfly Anna tervezte meg konyhája berendezését.
- 58 A tizenhat, kézzel kifestett grafikát tartalmazó, iskolák részére készült szemléltető kép rajzaiból szintén színezett és színezés nélküli képeslapok is készültek, és azok Ifj. Pataki más kiadványaiban is újra napvilágot láttak. Vö. *Az Én Kislapom*, 1935. (1. évf.) 3. 4.; 1936. (2. évf.) 1–4. 5. Pataki lapjában egy babaruha tervének leírását és a szabásminta rajzát is közölték, amihez egy varró kislány rajzát is mellékeltek. Nem kizárt, hogy itt saját, 1934-ben varrt babáinak a tervét adták közre. Erzsike barátnődtől: Szorgalmas Erzsike levele barátnőjéhez. Uo. 1936. 1–4. 7. Vö. a 33. jegyzet.
- 59 Farkas Ferenchez ld.: „*Aki nem ír, hanem úr.*” *Bisztrai Farkas Ferenc emlékezete. Tanulmányok, visszaemlékezések, dokumentumok.* Szerk., s. a. r., jegyz., Farkas Judit. Budapest, Ráció Kiadó, 2007.
- 60 F. Györfly Anna levele Györfly Istvánnak, 1936. 12. 3. GYGYH. Ld. a 3. dokumentumot.
- 61 É. n. FGYAH. Később kislányainak is számtalan kedves és humoros kis meserajzot, ötletes grafikát, papírjátékokat alkotott.
- 62 F. Györfly Anna levele Györfly Istvánnak, 1936. 12. 3. GYGYH. Vö. F. Györfly Anna levele Györfly Istvánnak, 1936. 11. 22. GYGYH. Ld. a 2–3. dokumentumot. Itt érdemes megemlíteni, hogy a Farkas Ferenc által létrehozott Magyar Bibliofil Szövetsége második és egyben utolsó illetménykötetéhez, Szabó Lőrinc *Reggeltől estig. Egy repülőutazás emlékére* című versciklusához Molnár-C. Pál készítette fametszeteket, a kötet tipográfáját pedig Haiman György tervezte. A könyvet a Kner nyomda nyomtatta 1937 elején.
- 63 Farkas Ferenc levele F. Györfly Annának, 1936. 10. 25. Ld. az 1. dokumentumot. F. Györfly Anna 1950 körül géppel írt önéletrajzában Kaeszné Lukáts Kató feljelle meg, mint aki munkásságáról referenciát tud adni. FGYAH.
- 64 K. Lukáts Katóhoz ld. Egger Zsófia: Mesebolt. Kaeszné Lukáts Kató csomagolásai a bécsi Altmann & Kühne csokoládéüzlet számára. *Artsmagazin*, 2015/10. 18–25.
- 65 Nem tudni, hogy K. Lukáts Katótól függetlenül, vagy éppen neki köszönhetően, F. Györfly Anna ekkoriban dobozfedeleket is készített. Vö. F. Györfly Anna levele Györfly Istvánnak, 1936. 11. 22. GYGYH. Ld. a 2. dokumentumot.
- 66 Farkas 1945–1950 között a Magyar Művészeti Tanácsnak volt a főtitkára. Miután teljesen visszavonult a politikától, egyik kezdeményezője volt a Bibliofil Társulat, majd a Kiadói Főigazgatóságon belül működő Könyvművészeti Bizottság megalakításának. Vö. „*Aki nem ír, hanem úr.*” i. m. 191–193.
- 67 Az Iparművészeti Társulat 1914-es és a Jaschik-iskola 1930-as gyermekművészeti kiállításán is szerepeltek illusztrált gyermekkönyvek. A Magyar Bibliophil Társaság 1921-ben a hazai és külföldi ifjúsági és „gyermekkönyvekből” rendezett kiállítást az Iparművészeti Múzeumban. Ez eseményel egyidejűleg meg lehetett tekinteni az Iparművészeti Társulat mese- és képeskönyv rajzpályázatának pályaműveit is. 1934-ben a társulat a kiállítás rendezőjének, Drescher Pálnak a *Régi magyar gyermekkönyvek, 1538–1875* (Budapest, Magyar Bibliophil Társaság, 1934) című kötetét adta közre. Ugyanebben az évben az Iparművészeti Társulat Györgyi Kálmán Emlékkiállításán is fontos szerephez jutottak a „gyermekkönyvek”. Külön szekcióban, és nem a könyvművészeti részeként állították ki őket, ami a műfaj különálló, köztes helyzetét is jelzi. Ez a kísértő füzet leírásából is kitűnik: „Nemcsak (sic!) műfaja más, mint az előbbi szobaké, de illusztráló nyelve is.” A legismertebb illusztrátorok, így Jaschik Álmos, Jeges Ernő, Kozma Lajos, Lesznai Anna, Pogány Willy és Reiter László mellett feltűnik Bródy-Maróti Dorottya neve is. Bródy Dóra, később ezt a nevet használta, Kner Albert távozásával a Hungária nyomda művészeti vezetője lett, majd a Móra Kiadó képszerkesztőjeként, a képszerkesztőség vezetőjeként dolgozott. 1937-ben a Magyar Nemzeti Nyomtatvány-kiállításon is külön szekcióban szerepeltek a legszebb magyar gyermekkönyvek. *Országos Magyar Iparművészeti Társulat Györgyi Kálmán Emlékkiállítás*. Budapest, Országos Magyar Iparművészeti Társulat, 1934. 15; Révész 2002. i. m. 62; Farkas Judit Antónia: A Magyar Bibliophil Társaság története (1920–1949) II. „Ebben a társaságban együtt szeretnők látni a könyv minden barátját, kultuszának minden oadaó hívét”. *Magyar Könyvszemle*, 2011/4. 486, 490, 496; Tésabó Júlia: Az 1914-es budapesti gyermekművészeti kiállítás és előzményei a magyar művészeti és kulturális sajtóban. In: Uő.: *Játék-pedagógia, gyermek-kultúra. Tanulmányok*. Budapest, Gondolat, 2011. 88, 90.; Farkas Judit Antónia: Könyvművészet és bibliofília a két világháború közötti kiállításokon. *Könyvtári Figyelő*, 2014/3. 349, 352.
- 68 1960-ban a Móra Kiadó a következő bevezető szöveget írta ki-adványára elé: „Az ifjúsági és gyermekolvasók számának rohamos növekedését figyelembe véve, a Kiadói Főigazgatóság az eddiginel nagyobb papírkeretet bocsát a kiadó rendelkezésére a keresett könyvek példányszámának emelése céljából.” In: *A Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó 1961-ben megjelenő kiadványai*. Budapest, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, 1960. 3. Ebben az évben több mint ötven kiadvány megjelentetését tüzte ki a kiadó különböző korú gyerekek részére. Közülük 21 gyerekirodalmi mű volt beterveve kortárs magyar szerzőktől. I. m. (1–28) 20–22. Fontos megemlíteni, hogy a Móra Kiadó monopóliumhelyzetben volt a gyermekkönyvek megjelentetése terén. Mellettük, jelentősen kisebb mennyiségben szinte csak a Közgazdasági és Jogi Kiadó Minerva részlege jelentkezett rendszeresen gyerekkönyvekkel, elsősorban leporellókkal, kifestőkkel és kivágós kiadványokkal. I. m. 20–22. Vö. I. m. 1–28.
- 69 Kovács Miklós levele F. Györfly Annának, 1957. 4. 15. FGYAH. Ld. a 23. dokumentumot.
- 70 1965-ben az előző évben megjelent ifjúsági és gyerekirodalmi kiadványok közül az általa illusztrált Vasvári István: *Tíz kicsi ló* című könyv is dicséretben részesült. F. Györfly Annáról a következő értékelést adták: „könyved illusztrációi jól érzékeltetik az állatok karakterét.” *A Szép Magyar Könyv 1964*. 19. In: *Magyar Grafika*, 1965/5.
- 71 Zelk Zoltán már az 1930-as években publikált gyerekverseket, többek között a Szegi Pál szerkesztésében megjelenő *Pesti Hírlap Vasárnapjában*.
- 72 Zelk Zoltán: *Reménykedem és rettegek. Prózai írások 1963–1981*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986. 323.
- 73 *Kisdobos*, 1956/10. 2. Vö. Zelk i. m. 323–326.
- 74 F. Györfly Anna többek között Illyés Gyula, Szabó Lőrinc, Nagy László, Károlyi Amy, Sarkadi Imre, Mészöly Miklós, Gazdag Erzsé, Palotai Boris, Bátor Irén és Jékely Zoltán írásaihoz készített illusztrációkat. Gyakran kapott megbízást a címlap elkészítésére is. Ld. a 7., 9–16. dokumentumot.
- 75 Fazekas Annáról (1905–1973) van szó. Legismertebb műve: *Öreg néne özikéje*. Ill. Róna Emy. Budapest, Ifjúsági Könyvkiadó, 1952.
- 76 Lengyel Balázs: *Két sorsforduló. Válogatott esszék*. Budapest, Balassi Kiadó, 1998. 35.
- 77 Részlet Györfly Miklós kiállítás megnyitó szövegéből, kézirat, Szucság, 2009.
- 78 Kner Albertné egyik leveléből arról értesülünk, hogy ő és férje rendszeresen küldtek F. Györfly Annának különféle régi lapokat, könyveket és kivágós papírjátékokat Amerikából: „[...] Nem tudod elképzelni, nekünk milyen öröm, hogy ti is tudjátok használni a sok öreg folyóiratot és örültök neki. Múlt héten nekem könyveket, Ádámnak építészeti folyóiratokat adtam fel. Berci tegnapi hozta a mellékletet haza azzal, hátha Panninak ötlet. Sokat és nagy szeretettel gondolunk mi rátok amúgy is!! [...]” Kner Albertné és Kner Albert levele F. Györfly Annának, 1964. 2. 2. FGYAH.
- 79 Itt és a továbbiakban a köteteket ld. a bibliográfiában.
- 80 Ld. a 18–19. dokumentumot.
- 81 Györfly Miklós kiállítás megnyitó szövege, Szucság, 2009.